

Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції
юридичного та історичного спрямування

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

ISSN 2617-2364

Випуск 43

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

www.lex-line.com.ua
Юридична лінія

21-22 вересня 2022 р.

Тернопіль, Україна – Переворськ, Польща

2022

УДК 340 (063)
А 437

Актуальні дослідження правової та історичної науки (Випуск 43): матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції, (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 21-22 вересня 2022 р.) / [редкол. : О. Яремко та ін.]; ГО “Наукова спільнота”; WSSG w Przeworsku. – Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. – 106 с. – ISSN 2617-2364.

У виданні вміщено наукові публікації Міжнародної наукової інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (Випуск 43) з юридичних та історичних питань, яка відбулася 21-22 червня 2022 р. за сприянням Громадської організації “Наукова спільнота” (Україна) та Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza w Przeworsku (Польща).

Матеріали конференції також оприлюднено на сайті конференції:
www.lex-line.com.ua

Оргкомітет:

Яремко Оксана Михайлівна, кандидат юридичних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет;

Станько Ірина Ярославівна, кандидат юридичних наук, адвокат;

Яценко Василь Миколайович, кандидат педагогічних наук;

Русенко Святослав Ярославович, аспірант, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Адреса оргкомітету:
46005, м. Тернопіль, а/с 797
тел. +380979074970
E-mail: lex-line@ukr.net

Тексти опубліковано у авторській редакції. Відповідальність за достовірність наданої інформації несуть автори, їхні наукові керівники та рецензенти.

Всі права захищено. У разі будь-якого використання опублікованих матеріалів посилання на джерело є обов’язковим.

ISSN 2617-2364

© ГО “Наукова спільнота” 2022

© Автори статей 2022

АРИСТОТЕЛІВСЬКЕ ВЧЕННЯ ПРО ПРИРОДУ ЛЮДИНИ ТА СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Ванджурак Роман Васильович

аспірант кафедри Філософії права та юридичної логіки

*Національної академії внутрішніх справ, керівник Адвокатського
бюро Романа Ванджурака, адвокат*

Давньогрецькі уявлення про сутність та природу права, а також про ту його «ідею», що орієнтує на досягнення розумної та справедливої організації суспільних відносин, визначили базовий вектор спрямування розвитку європейської правової культури загалом та юридичної науки зокрема. Відповідно, дослідження у будь-якій галузі цієї сфери постійно змушує повертатися до античної інтелектуальної спадщини, в межах якої закладався її концептуальний фундамент. При цьому нерідко виявляється, що саме у таких витоках зосереджені не тільки справжні глибинні причини виникнення тих труднощів, з якими доводиться стикатися у сучасній юриспруденції, але й шляхи та засоби їх подолання.

Одним з підтверджень тому є численні звернення до вчення Аристотеля про сутнісну природу людини у руслі вирішення суперечностей серед сучасних концептуалізацій ідеї справедливості. Згадаємо, що на противагу Платонові, який дотримувався тези про «природну передвизначеність» кожної людини, Аристотель вважав, що людина, як «автаркічна істота», сама створює себе, формує власну індивідуальність із «аморфного» природного матеріалу. Тобто природа дає лише «матерію», котрій ще належить набути відповідної «сутнісної форми» – людської душі, що «прагне до блага узгоджено з власним розсудом» [1, с. 29].

Моральна складова сучасних «істотно лібералізованих» суспільств переживає фазу глибокої кризи, пов'язаної з руйнуванням багатьох морально-політичних традицій попередніх епох. Відповідно, у таких суспільствах мораль втрачає свою цілісність, перетворюючись на конгломерат розрізнених, а подекуди й опозиційних, нормативних

стандартів, звичаїв, «трендів» тощо [2]. Тож, як наслідок, спостерігається доволі неоднозначне ставлення як до прав людини (що мають не стільки юридичну, скільки моральну природу), так і загалом до ідеї справедливого й розумного суспільного порядку, що на рівні теоретичних концептуалізацій проявляється у вигляді численних альтернативних підходів до побудови так званої «теорії справедливості».

Один з найвідоміших варіантів такої теорії був запропонований Дж. Ролзом у книзі «Теорія справедливості», де автор розробляє «утилітаристський» підхід, спрямований на досягнення максимального рівня «загальної вигоди» в суспільстві (оскільки, на його переконання – не може бути жодних чітко визначених підстав для встановлення «справедливої відповідності» між реальною суспільною цінністю вкладу певної особи в суспільне благо та розміром її належної винагороди такими благами [3, с. 11]). При цьому, попри формальну правову рівність громадян, фактична нерівність у суспільстві припустима тією мірою, якою вона є вигідною всім [3, с. 53].

Описана позиція піддається критиці з боку таких альтернативних концепцій справедливості, як лібертаризм та комунітаризм. Перша (відомим представником якої є Р. Нозік) спрямована насамперед проти передбачуваного ролзівською теорією перерозподілу доходів та переваг на засадах «загальної вигоди», прирівнюючи такий перерозподіл до експропріації, що суперечить ідеї непорушності індивідуальних прав та свобод. Друга ж загалом ставить під сумнів спроможність держави у належному забезпеченні реалізації потреб громадян, оскільки значно «чутливішою» до них є «соціальна мікроспільнота», яка дедалі більше руйнується державним втручанням, у тому числі й державним перерозподілом [4].

Відзначені концептуальні суперечності на сьогоднішній день вже не можуть бути вирішеними шляхом звернення до таких понять, як «чесноти» чи «заслуги», через те що цей підхід був би прийнятним лише в межах спільноти, де усі поділяють одні й ті самі цінності [2, с. 336-337]. Однак сучасне ліберальне суспільство радше нагадує «зібрання чужинців», яким не притаманні спільні уявлення про «чесноти», що, власне, й зумовлює цілком зрозумілу проблематичність такого підходу. Тож чимало інших дослідників вбачають потужний конструктивний потенціал етико-політичного надбання Аристотеля в плані пошуку

шляхів вирішення низки актуальних проблем сучасної політико-правової науки та практики. У цьому відношенні вирізняється функціоналістська теорія людського блага, розроблена американською дослідницею М. Нуссбаум. На відміну від комунітаристських концепцій, ця теорія має досить акцентовану індивідуалістичну домінанту, а тому цілком відповідає ліберальному характерові сучасного суспільства. Окрім того, її центральною ідеєю є не перерозподіл благ на засадах суспільної вигоди (як це спостерігається у теорії справедливості Дж. Ролза), а політико-правове сприяння розширенню та розвиткові функціональних людських можливостей («human capabilities») [5]. Як згадувалося вище, основи цієї ідеї були закладені Аристотелем, котрий наполягав на тому, що індивід сам створює власну «сутнісну форму» з «природної матерії», і спрямованість такого «самостворення» істотно залежить від умов його здійснення. Отже, більш «правильним», справедливим буде не надання індивідові готових благ (тим більше, що суспільство та держава не можуть точно знати, що саме, кому і коли потрібно), а сприяння розвиткові його здатностей забезпечувати собі ці блага в залежності від свої власних уподобань та преференцій. З огляду на відзначені обставини, функціоналістську концепцію М. Нуссбаум відносять до одного з різновидів сучасного неоаристотеліанства. В контексті цього підходу основним благом визнається повноцінне (у функціональному відношенні) людське життя, зорієнтоване на перманентне підвищення рівня його якості. Забезпечення ж такого блага передбачається завдяки створенню можливостей для розвитку у кожної людини певного комбінаційного набору з десяти життєво значущих функцій, до яких відносяться: здатність прожити «нормальне» (за середньостатистичними показниками того соціуму, у якому формується та реалізує себе людина) життя, тілесне здоров'я, тілесна цілісність, чуттєвість та інтелект, емоційна складова, практичний розум, комунікативні навички, контакти з іншими живими істотами, здатність до гри та здатність контролювати (бодай, у доступних межах) економічну та політичну ситуацію (оскільки байдужість чи безконтрольність у цьому відношенні частіше за все призводить до «маргіналізації особи») [6].

Перелічені функціональні якості фігурують в контексті розглядуваної теорії як базові критерії справедливості суспільно-державної організації: те суспільство, де створені можливості для

розвитку й реалізації таких якостей, вважається справедливим; в іншому випадку – воно несправедливе [6, с. 229]. При цьому обґрунтовується теза, згідно з якою, чим ширшим є діапазон розвинутих особою функціональних здатностей, тим вищим буде рівень якості її життя. Проте, яким саме має бути цей діапазон і які з його компонентів виявляться пріоритетними для особи, ці питання має, врешті-решт, вирішувати сама особа, а не суспільство чи держава.

Слід відзначити, що функціоналістська концепція справедливості є доволі наближеною до соціал-демократичного її розуміння, втіленого у політичній організації скандинавських держав, що відзначаються одним з найвищих рівнів життя. Одна з моделей сучасної «справедливої політиї» представлена у роботі М. Нуссбаум «Аристотеліанська соціал-демократія» (1990) [7].

Література:

- [1] Аристотель. Нікомахова етика. К.: Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.
- [2] Макінтайр Е. Після чесноти. К.: Дух і літера, 2002. 436 с.
- [3] Rawls. A Theory of Justice. Harward University Press, 1999. 538 p.
- [4] Sandel M. J. Liberalism and the Limits of Justice. Cambridge University Press, 1985. 233 p.
- [5] Nussbaum M. Beyond the social contract: capabilities and global justice. *The Political Philosophy of Cosmopolitanism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. P. 196-218.
- [6] Nussbaum M. Human Functioning and Social Justice: In Defense of Aristotelian Essentialism. *Political Theory*. 1992. Vol. 20. P. 202-246.
- [7] Nussbaum M. Aristotelian Social Democracy. *Liberalism and the Good*. N.Y.: Routledge, 1990. P. 203-252.

Науковий керівник: Кушакова-Костицька Наталія Вадимівна, доктор юридичних наук, професор, Національна академія Внутрішніх справ, м. Київ

ПРИНЦИП СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТРИБУНАЛУ ПОЛЬЩІ: ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ

Юхимюк Ольга Михайлівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії
та історії держави і права Волинського національного
університету імені Лесі Українки*

Чинна Конституція Республіки Польща в ст. 2 передбачає, що Республіка Польща є демократичною правовою державою, яка втілює принципи соціальної справедливості. Змістовне наповнення проголошених на конституційному рівні принципів соціальної справедливості відбувається як в процесі правотворчості та правореалізації, так і в діяльності Конституційного Трибуналу Польщі (далі – КТ). Варто зазначити, що безпосередньо в актах суду конституційної юрисдикції використовується поняття «принцип соціальної справедливості».

Одне з перших рішень щодо тлумачення принципу соціальної справедливості, було прийнято КТ ще у 1988 році і стосувалось чинної на той момент (хоча й зновелізованої) Конституції Польської Народної Республіки 1952 р., в якій визнавалась загальна формула «від кожного за його здібностями, кожному за його потребами». В цьому рішенні КТ зазначив, що однією з найдавніших соціальних ідей в історії є ідея соціальної рівності. У будь-який період історичного розвитку вона, як правило, розглядається в поєднанні з ідеєю соціальної справедливості, або ж і поєднується з нею. У свою чергу, концепція соціальної справедливості залежить від системи норм і цінностей, що існують у даному суспільстві, і, таким чином, обумовлена як історично, так і класово. Поняття справедливості, як головне, по суті, використовується для оцінки правомірності соціальної диференціації. Якщо існують несправедливі відмінності в розподілі благ і в розподілі пов'язаних з цим людей, то ці відмінності розглядаються як нерівність. Підкреслюючи, що існує багато значень поняття «справедливість», КТ брав за основу розподільну (дистрибутивну) справедливість. Її передумовою є ідея рівного ставлення до всіх людей у межах певного

класу (категорії). Бути справедливим означає ставитися до рівних осіб під певним кутом зору [1].

Надалі, дотримуючись зазначеної концепції [2], КТ тлумачить соціальну справедливість в поєднанні з поняттям рівності, припускаючи, що якщо в розподілі благ і пов'язаному з ним розподілі людей існують несправедливі відмінності, то ці відмінності вважаються нерівністю. Справедливість є протилежністю до свавілля, оскільки вона вимагає, щоб диференціація окремих людей відповідним чином співвідносилася з відмінностями їхньої ситуації [3].

В одному з рішень, розглядаючи питання мінімальної заробітної плати, КТ зазначив, що незалежно від ринкової вартості, праця має бути справедливо оплачуваною в тому сенсі, що оплати має бути достатньо для задоволення певних життєвих потреб особи (мінімальний стандарт гідного життя). Це положення є конкретизацією загального принципу соціальної справедливості [4].

КТ неодноразово підкреслював, що зміст принципу соціальної справедливості складається з ряду складових. До елементів, що становлять соціальну справедливість, належать: створення умов для здорового та стабільного економічного розвитку, збалансованість бюджету, право громадян та їх обраних представників визначати напрями та пріоритети соціально-економічної політики через демократичні процедури [5].

Водночас, у своїй практиці КТ неодноразово трактував принцип соціальної справедливості як «суперечність» або «протилежність свавіллю». Крім того, КТ поєднав принцип соціальної справедливості із заборонаю свавільного правового регулювання, наголошуючи, що цей аспект принципу соціальної справедливості пов'язаний із заборонаю свавільного поводження з особами як з боку держави, так і з боку законодавця [6].

Пізніше у рішеннях КТ також визнавав, що зміст принципу соціальної справедливості є більш загальним і безумовно багатшим, ніж принцип рівності. З одного боку, принцип соціальної справедливості встановлює формальні зобов'язання, передбачаючи однакове ставлення до рівних суб'єктів і забороняючи однакове ставлення до нерівних суб'єктів, з іншого боку – встановлює матеріальні зобов'язання, які зводяться до обов'язку впроваджувати та захищати низку конституційних

цінностей, включаючи соціальну солідарність або соціальну безпеку. З точки зору формального зобов'язання, тобто однакового ставлення до рівних, принцип соціальної справедливості збігається з принципом рівності, який є його втіленням. У разі твердження про невідповідність правового акту основному закону, пов'язаного з невинуватим розмежуванням правового становища подібних суб'єктів, як питання конституційного контролю має розглядатись саме принцип рівності (або інші конституційні положення, що є його продовженням), а не принцип соціальної справедливості, який – через правило *lex specialis derogat legi generali* – тоді не є відповідним критерієм для оцінки конституційності оскаржуваного правового акту. Стосовно ж зобов'язань матеріального характеру, тобто зобов'язання втілювати та захищати різноманітні конституційні цінності, Трибунал підкреслює, що принцип соціальної справедливості не залежить від принципу рівності в тому значенні, що порушення одного з них не порушує іншого, хоча не можна виключити, що конкретні правові норми порушуватимуть одночасно обидва принципи [7].

Таким чином, розглянувши рішення Конституційного Трибуналу Польщі, прийняті ним в різні роки (на основі новелізованої Конституції ПНР 1952 р.; до та після прийняття Конституції Республіки Польща 1997 р.; до та після вступу Польщі у Європейський Союз у 2004 р.), можемо відзначити, що підвалини розуміння принципу соціальної справедливості, закладені ще у 80-х рр. XX ст., знайшли свій розвиток та наповнення в подальшій практиці КТ. Принцип соціальної справедливості розглядався КТ комплексно у взаємозв'язку з іншими принципами (принципом демократичної правової держави, принципом рівності тощо) та наповнювався відповідним змістом, складовими елементами, в тому числі залежно від конкретного виду правовідносин. Більш розлога характеристика принципу соціальної справедливості, як конституційного принципу в Республіці Польща може бути предметом подальших досліджень.

Література:

1. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 9 marca 1988 r. U 7/87 URL: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?cid=1&dokument=5353&sprawa=3010>

2. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 grudnia 1997 r. K 2/97 URL: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?cid=1&dokument=454&sprawa=3098>
3. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 sierpnia 1990 r. w sprawie zaopatrzenia emerytalnego pracowników i ich rodzin K 7/90 URL: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?cid=1&dokument=748&sprawa=3213>
4. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 stycznia 2005 r. Minimalne wynagrodzenie za pracę K 31/03 URL: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?cid=2&dokument=473&sprawa=3558>
5. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 listopada 2010 r. Uprawnienie do ulgowych przejazdów środkami publicznego transportu zbiorowego dla nauczycieli przedszkolnych K 2/10 URL: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?cid=2&dokument=5927&sprawa=5521>
6. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 8 kwietnia 2014 r. Wznowienie wypłat emerytury K 21/13 URL: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?cid=2&dokument=10679&sprawa=11714>
7. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10 czerwca 2020 r. K 11/18 Wznowienie postępowania, stwierdzenia nieważności i uchylecia lub zmiany decyzji o przejęciu przez Skarb Państwa nieruchomości, na których właściciele nie gospodarowali osobiście lub przy pomocy członków rodziny pozostających we wspólnocie URL: <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/Sprawa?cid=2&dokument=19359&sprawa=21032>

ПРАВО НА ПРИСУТНІСТЬ В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ В СВІТЛІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Юхимюк Ольга Михайлівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії
та історії держави і права Волинського національного
університету імені Лесі Українки*

Гламазда Петро Володимирович

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії
та історії держави і права, Волинський національний
університет імені Лесі Українки*

Кравчук Микола Артемович

*кандидат політичних наук, доцент кафедри теорії
та історії держави і права, Волинський національний
університет імені Лесі Українки*

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Конвенція не визначає поняття публічності, а також не визначає в чому саме полягає публічність. Загальний характер цього та інших положень Конвенції не випадковість, він відображає специфіку міжнародного права. За своєю природою міжнародні договори досить загальні за змістом та гнучкі, що дозволяє державам виконувати свої зобов'язання за такими договорами без необхідності революційних змін у своїх власних правових системах. Водночас п. 6 ч. 2 ст. 129 Конституції України до основних конституційних засад судочинства відносить гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами. Таким чином, міжнародний стандарт імплементовано в українську Конституцію шляхом внесення відповідних змін у 2016 році.

Як зазначають українські науковці, вимога публічності судового розгляду включає такі аспекти: 1) право на відкритий судовий розгляд, який дозволяє будь-якій особі бути присутньою під час судового розгляду справи; 2) право на усні судові дебати під час судового розгляду справи; 3) право на відкрите, публічне проголошення та оприлюднення судових рішень, вироків [1, с. 106].

Водночас польські науковці до права на публічний розгляд справи відносять право на участь у засіданні, право ознайомитися з матеріалами провадження та право ознайомитися з судовим рішенням [2, с. 14]. Розкриваючи зміст першого повноваження, автор зазначає, що суть права сторони на участь у судовому засіданні полягає в таких можливостях: ефективне повідомлення заздалегідь інформації про дату та місце розгляду справи, щоб була можливість підготуватися; забезпечення доступу до зали суду та можливість представити усні аргументи (в рамках права бути вислуханим) [2, с. 14-15].

Вважаємо за доцільне зупинитись на з'ясуванні змісту права на присутність в судовому засіданні (як елемента права на публічний розгляд справи) з позиції практики ЄСПЛ, який, здійснюючи тлумачення положень Конвенції, дотримується принципу *a casu ad casum*.

В рішенні по справі «В'ячеслав Корчагін проти Росії» вказано: в інтересах здійснення правосуддя заявника необхідно повідомляти про судові слухання таким чином, щоб йому не лише стало відомо про дату, час і місце слухання, а він мав достатньо часу для підготовки його або її справи і був присутнім під час судового слухання (§ 65) [3].

Водночас, ЄСПЛ стверджує, що слухання може бути проведене за відсутності обвинуваченого, якщо він або вона відмовилися від права бути присутнім на слуханні. Така відмова може бути очевидною або передбачуваною з поведінки, наприклад, коли він або вона намагається ухилитися від судового розгляду («Лена Атанасова проти Болгарії», § 52) [4]. Проте будь-яка відмова від гарантій згідно зі статтею 6 повинна виконувати тест «проінформованої та усвідомленої» відмови, як це встановлено у прецедентному праві Суду («Сейдовіч проти Італії», §§ 86-87) [5].

Вирішуючи питання про те, що особі, яка є обвинуваченою, забороняється брати участь у його судовому розгляді на підставі його неналежної поведінки Суд постановив, що для належного здійснення

правосуддя важливим є дотримання гідності, порядку та пристойності у залі суду як ознаки судового розгляду. Непристойне нехтування з боку підсудного елементарних стандартів належної поведінки не може і не повинно допускатися. Однак, коли поведінка заявника може бути такою, що за своєю природою виправдовує його видалення з залу суду та продовження судового розгляду його справи за його відсутності, головуючий суддя зобов'язаний встановити, що заявник міг би обґрунтовано передбачити, подальші наслідки своєї такої поведінки ще до ухвалення рішення про видалення його з залу судового засідання (Ідалов проти Росії, §§ 176-177) [6].

Загалом право на присутність в судовому засіданні пов'язане з правом на відкритий судовий розгляд, що передбачає участь в засіданні не лише сторін провадження, а практично будь-якої особи. При цьому особи, яка бажають бути присутніми під час судового засідання не мають пояснювати власну зацікавленість саме в цьому засіданні [7, с. 134]

Так, в справі «Лучанінова проти України» ЄСПЛ зазначив, що хоча доступ громадськості до судового розгляду, про який йдеться, формально не був обмежений, обставини, за яких він відбувся, були очевидною перешкодою його публічності. По-перше, розгляд відбувся у диспансері з обмеженим доступом. По-друге, суд не дозволив іншим особам, окрім учасників провадження, залишитися в палаті, де відбувався розгляд, або входити до неї. По-третє, з матеріалів справи не вбачається існування загальнодоступної інформації про дату та місце засідання (§ 56) [8].

Разом з тим, нинішній розвиток технологій, а також досвід судового розгляду справ в умовах пандемії коронавірусу та карантину довели, що право на присутність в судовому засіданні може бути реалізовано як реально, так і віртуально за допомогою онлайн з'єднання. Щодо використання відеозв'язку ЄСПЛ зазначив, що ця форма участі в судовому процесі не суперечить, як така, поняттю справедливий та публічний розгляд, але заявнику має бути забезпечена можливість стежити за розглядом та бути почутим без технічних перешкод [9].

Отож, визнаний на міжнародному рівні та закріплений в Конституції України принцип публічного, гласного судового розгляду справи з можливістю забезпечення присутності як сторін, так і усіх бажаючих, знайшов різноаспектне відображення в практиці Європейського суду

з прав людини. Водночас особливості його реалізації в окремих процесах (кримінальному, цивільному, адміністративному) можуть бути предметом окремої наукової розвідки.

Література:

1. Бойко О. В. Публічність судового розгляду справи як гарантія права на справедливий суд. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2021. С. 105-110.
2. Roszkiewicz J. Jawność postępowania sądowego w świetle Europejskiej konwencji praw człowieka. *Radca Prawny. Zeszyty Naukowe*. 2 (27)/2021. S. 11-42.
3. Рішення ЄСПЛ у справі «В'ячеслав Корчагін проти Росії» від 28 серпня 2018 року. Заява № 12307/16.
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Лена Атанасова проти Болгарії» (Lena Atanasova v. Bulgaria), від 26 січня 2017 р. Заява № 52009/07.
5. Рішення ЄСПЛ у справі «Sejdovic v. Italy» від 1 березня 2006 року. Заява № 56581/00.
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Ідалов проти Росії» від 22 травня 2012 р. Заява № 5826/03.
7. Трегубов Е. Л. Право на справедливий суд в практиці Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2010. № 1. С. 358-363.
8. Рішення ЄСПЛ у справі «Лучанінова проти України» від 9 червня 2011 року (остаточне від 09 вересня 2011 року). Заява № 16347/02.
9. Рішення ЄСПЛ у справі «Сахновський проти Росії» від 22 вересня 2010 р. Заява № 21272/03.

**Конституційне право. Конституційне процесуальне право.
Адміністративне право. Адміністративне процесуальне право.
Митне та податкове право. Міжнародне право. Муніципальне право**

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК СКЛАДОВА СУСПІЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

*Мартиновський Володимир Володимирович
кандидат юридичних наук, доцент, кафедра адміністративного права
та адміністративної діяльності Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

Створення незалежної Української держави і завдання її розбудови, практичне здійснення соціально-економічних та політичних перетворень, проведення адміністративної реформи передбачало реформування всіх ланок державного управління, розвиток механізмів та інститутів державного регулювання ринкового господарства.

Реалізація цих завдань була неможливою без створення на всіх рівнях влади значного потенціалу людських ресурсів із відповідною професійною підготовкою, глибокими теоретичними знаннями та практичними навичками і вміннями у сфері державного управління, здатних ефективно управляти суспільними справами в нових умовах, а також без наукового супроводження становлення та розвитку державного управління, реформ політичної, економічної, соціальної, гуманітарної, адміністративної сфер, їх європейської інтеграції [1, с. 67].

Під наданням соціальному і, зокрема, державному управлінню наукового характеру можна розуміти здійснення практики управління на науковій основі. Останню утворює наука управління, тобто теоретичні дослідження самої управлінської діяльності. Засновником наукового управління вважається американський учений Ф. Тейлор [4, с. 88].

Наука управління спирається на використання наукового методу, системну орієнтацію та використання моделей. Закономірним результатом об'єктивного процесу становлення і розвитку науки управління є виділення окремої галузі наук “Державне управління”, що

характеризується високою динамічністю та професійністю, постійною спрямованістю на результат.

Складність суспільства як об'єкта управління і системи державної влади як суб'єкта управління, які є відкритими, динамічними, самокерованими, імовірнісними, багатопараметричними системами, не дає змоги керуватися в державній управлінській діяльності лише накопиченим досвідом та здоровим глуздом, хоча останні й є обов'язковими складовими управлінського успіху поряд з ініціативою, інноваційним підходом та чітким настроєм на отримання позитивних результатів [3, с. 54].

Чільне місце серед них відведено дослідженню системних характеристик державного управління, теорії організації, а також технології розробки, прийняття та впровадження управлінських рішень. На освітню та наукову галузі "Державне управління" покладається важливе завдання забезпечення ефективного розв'язання проблем державного будівництва в Україні, насамперед формування досконалої державної кадрової політики та адекватного кадрового забезпечення державної служби.

Таким чином, у сфері державного управління створюються реальні передумови здійснення повороту від емпіризму до науковості управління. Надання державному управлінню наукового характеру передбачає: – широке використання на всіх його рівнях і ланках наукових досягнень, передусім результатів досліджень у сфері політології, права, філософії, соціології, економіки та інформатики; – сприяння розвитку наукових досліджень з актуальних проблем державного управління, зокрема розробленню нових управлінських технологій та впровадженню їх досягнень у практику; – залучення науковців до аналітичної роботи в органах державної влади; – підвищення рівня забезпеченості апарату системами підтримки прийняття рішень на базі сучасної управлінської методології та використання засобів інформатизації і комп'ютеризації.

В умовах складності і масштабності проблем державного управління застосування наукових підходів і сучасних методів їх розв'язання набувають особливого значення. Перспективне прогнозування, стратегічне планування, вибір раціональної структури органів державної влади та її кадрового забезпечення, забезпечення

інноваційного, якісного управління, створення високоефективних мотиваційних підходів, розроблення сучасних методів контролю, комунікацій, прийняття рішень – це лише кілька завдань із багатьох, вирішення яких неможливе без розвитку науки державного управління в напрямі створення нових та вдосконалення існуючих концепцій, теорій, принципів і методів [5, с. 113].

Коли йдеться про систему державного управління, насамперед, розглядаються органи державної влади та управління, а також взаємодія між ними. На вищому рівні державного управління в Україні маємо три гілки влади (законодавчу, виконавчу, судову) та інститут президентства. Дві гілки влади (виконавча, судова) та інститут президентства мають розвинену та територіально обумовлену ієрархічну структуру, на відміну від законодавчої гілки влади, яку представляє парламент країни – Верховна Рада України.

Розвинена та територіально обумовлена ієрархічна структура системи органів державної влади та управління природно має й розвинену структуру внутрішньої взаємодії.

Враховуючи сучасні ідеї комунікативної парадигми, зокрема встановлення безпосередніх зв'язків між усіма елементами системи, на нашу думку, доцільно розвинути наведену класифікацію введенням поняття “загальнокомунікативної взаємодії”, яка охоплює всі ті безпосередні зв'язки, які не підпадають під визначення класичної класифікації. Це дає змогу розширити розуміння міжрівневої взаємодії в ієрархічних структурах влади, охопивши, крім класичної міжрівневої ієрархічної взаємодії підпорядкування, також міжрівневу неієрархічну взаємодію загальної комунікації [2, с. 45].

Державне управління, так само як інші види управління, існує в суспільстві та має своє призначення. У цілому це призначення полягає в тому, щоб прогнозувати та забезпечувати вирішення суспільних проблем, а по можливості запобігати їх виникненню, ефективно служити громадянам, забезпечувати вироблення і реалізацію стратегії суспільного розвитку. Тут принциповим моментом є розуміння забезпечувальної ролі державного управління в суспільстві. На цьому моменті наголошується в Енциклопедичному словнику з державного управління, в якому державне управління тлумачиться як діяльність держави (органів державної влади), спрямована на створення умов для якнайповнішої

реалізації функцій держави, основних прав і свобод громадян, узгодження різноманітних груп інтересів у суспільстві та між державою і суспільством, забезпечення суспільного розвитку відповідними ресурсами. Важливо підкреслити, що діяльність державних управлінців не продукує товарів, послуг або духовних цінностей. Таке виробництво здійснюється в межах інших видів суспільної діяльності, тому вони є первинними і головними для життя людей. Натомість результатами державного управління є управлінські рішення та дії, що мають сприяти виробленню матеріальних та духовних благ.

Отже, держава через державне управління покликана забезпечувати збереження, функціонування та розвиток суспільства. Якою мірою державні інститути виконують цю забезпечувальну роль, такою мірою вони потрібні суспільству. У цьому зв'язку важливим є розуміння суспільного розвитку. Останній можна тлумачити як якісну зміну всієї структури суспільства аж до зміни способу мислення людей, що приводить до виникнення нових суспільних відносин і нових методів виробництва. Далеко не будь-яка навіть кардинальна зміна в суспільстві є кроком по шляху розвитку. Під суспільним розвитком звичайно розуміють лише такі зміни, які відповідають інтересам більшості, сприяють підвищенню якості життя людей і дають їм змогу впевненіше дивитися в майбутнє. Держава має забезпечувати цей розвиток, обслуговувати суспільні інтереси, а не намагатися стати над суспільством і керувати ним.

Література:

1. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.- ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. НАДУ, 2011.
2. Державне управління : підручник : у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. – К. ; Дніпропетровськ : НАДУ, 2012. – Т. 1. – 564 с.
3. Державне та регіональне управління : навч. посіб. / О. Ю. Бобровська, Т. О. Савостенко, О. Ю. Матвеева, В. К. Лебедєва. – 2-ге вид., доповн. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. – 160 с.

4. Державне управління та державні установи: Навч. посіб. для дистанційного навчання / В. П. Рубцов, Н. І. Перинська; За ред. доктора соціол. наук, проф. Ю. П. Сурміна. – К.: Університет «Україна», 2008. – 440 с.

5. Шатило О. А. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Публічне адміністрування» (для студентів спеціальностей «Менеджмент організацій і адміністрування» та «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності») / О. А. Шатило; Житомирський державний технологічний університет. – Житомир : Кафедра менеджменту організацій і адміністрування ЖДТУ, 2014. – 51 с.

РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ У ЗАХИСТІ СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ ПРАВ

Марченко Олена Олександрівна

*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
адміністративного права, Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого*

Для забезпечення реальності індивідуальних прав недостатньо визнати у актах позитивного права їх належність особі, потрібно також передбачити чіткий і зрозумілий механізм реалізації та захисту цих прав. Американський правознавець Рональд Дворкін у фундаментальній роботі «Серйозний погляд на права» висловлює прихильність до зазначеного підходу та зазначає, що відсутність законодавчої регламентації порядку реалізації прав людини перетворює останні на абстракцію, загальну мету, у викладі якої не вказано, які компроміси можливі щодо неї за конкретних обставин [1, С. 143].

Ідеєю прав людини пронизані тексти конституцій модерних демократичних держав. Укладачі цих документів виходили з того, що саме за допомоги прав особистість отримує можливість реалізовувати свій потенціал, долучатися до соціальних благ та втілювати у життя будь-які інтереси, що не суперечать суспільним. Інакше кажучи, суб'єктивні (особисті) права окреслюють простір для самореалізації, вони є політичними козирями в руках індивідів, які «вступають у гру»

тоді, коли з певної причини колективна мета не є достатнім виправданням, щоб відмовити їм у тому, що вони як індивіди бажають мати чи робити, чи щоб не завдати їм певних збитків або шкоди [1, С. 12]. Гарантування простору свободи, на який не можуть зазіхати інші суб'єкти, полягає не тільки у загальному обов'язку утримання від порушення меж цього простору, а також у можливості захисту, відновлення права або відшкодування завданої моральної та матеріальної шкоди [2, С. 34-35].

У розвиток наведеної тези важливим є додати, що суб'єктивні права виконують роль «запобіжника» проти свавільного здійснення державою своїх повноважень у відносинах з приватними особами. Приміром, в Основному Законі ФРН закріплено таке фундаментальне правило: «Нижчезазначені основні права є обов'язковими для законодавчої, адміністративної і судової влади як безпосередньо діюче право», яке слід розуміти так, що, з одного боку, права людини окреслюють межі втручання держави у суспільні відносини, а з іншого – «... виступають критерієм справедливості, як загальної, соціальної, так і застосованої як принцип права у конкретних ситуаціях» [3].

У статті 3 Конституції України зафіксовані положення, сутнісно подібні до цитованого вище припису Основного Закону ФРН, втім, текстуально вони виглядають дещо інакшими: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [4]. Проаналізувавши вказані положення, а також звернувшись і до інших норм української конституції, стає цілком очевидним, що їх сформульовано згідно із концепцією людиноцентризму. Остання передбачає, що головним «дороговказом» для держави є людина та її потреби. Але що робити, коли носії владних повноважень відступають від цих фундаментальних правил, не виконуючи покладених на них зобов'язань?

Таким чином, перед нами постає проблема захисту суб'єктивних прав від порушення з боку держави, її органів і посадових осіб. Не можна залишати поза увагою той факт, що забезпечення можливості звернення приватної особи до незалежної інституції з метою оспорування діяльності представників влади є неодмінною умовою ефективного реалізації належних їй (особі) прав. Саме тому визнання фундаментальних

прав людини нерозривно пов'язане зі становленням інституту адміністративної юстиції, оскільки останній передбачає відповідні можливості для приватної особи. У наукових працях, присвячених цій проблематиці, можна зустріти досить влучний вислів, відповідно до якого означений інститут є своєрідним барометром, що визначає ступінь захищеності прав особи [5, С. 7].

В Україні про необхідність утворення дієвого способу судового захисту суб'єктивних публічних прав вперше почали замислюватися відразу після набуття незалежності. Цьому питанню приділялася значна увага у програмних документах, які визначали напрямки подальшого розвитку нашої держави. Серед цих документів потрібно відзначити Концепцію судово-правової реформи, затверджену Парламентом України у квітні 1992 р., відповідно до якої планувалося запровадити адміністративне судочинство, метою якого є «розгляд спорів між громадянином і органами державного управління». У ході судової реформи суди, що спеціалізуються на розв'язанні вказаних спорів, повинні сформувати окрему систему судових установ [6].

В Указі Президента України «Про заходи щодо впровадження концепції адміністративної реформи в Україні» від 22 липня 1998 р. більш чітко визначалися подальші кроки по забезпеченню особи ефективним засобом судового захисту прав від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Зокрема, підтверджено необхідність поетапного формування системи спеціалізованих адміністративних судів та відзначено важливість створення правової бази для повноцінного запровадження в Україні адміністративного судочинства, включно із прийняттям кодифікованого процесуального закону, який би належним чином регламентував порядок здійснення цього виду судової діяльності [7].

На сьогоднішній день процесуальні правила, відповідно до яких адміністративні суди розглядають справи, віднесені до їх юрисдикції, закріплено у Кодексі адміністративного судочинства України (КАС), схваленому у 2005 р. та викладеному у новій редакції у році 2017 [8].

При здійсненні аналізу правових засад функціонування в Україні адміністративних судів не можливо оминати увагою ч. 5 ст. 125 Основного Закону, відповідно до якої останні діють з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин.

Через закріплення цього положення на найвищому юридичному рівні законодавець підкреслив необхідність існування системи адміністративних судів, як органів адміністративної юстиції, та важливість виконуваного ними завдання.

З'ясуємо, які суди, у розумінні закону, є адміністративними, тобто такими, що їх уповноважено на розв'язання публічно-правових спорів. Першою чергою відзначимо, що базовою ланкою у системі означених судів є місцеві адміністративні суди. Слід пояснити, що сполучення слів «місцеві адміністративні суди» вживається у текстах нормативно-правових актів як узагальнююча категорія для позначення окружних адміністративних судів, а також інших судів, визначених процесуальним законом. Такий висновок є результатом вивчення ч. 3 ст. 21 Закону «Про судоустрій і статус суддів». Під процесуальним законом, згаданим у наведеному приписі, необхідно розуміти Кодекс адміністративного судочинства України, який у ч. 1 ст. 20 закріплює категорії адміністративних справ, що розглядаються у першій інстанції місцевими загальними судами (як судами адміністративними). Цих категорій всього п'ять, всі ж інші вирішуються окружними адміністративними судами. Таким чином, місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди та місцеві загальні суди – у разі розгляду останніми справ, віднесених до їх предметної адміністративної юрисдикції.

Відповідно до правил інстанційної адміністративної юрисдикції, відображених у КАС, апеляційні адміністративні суди переглядають в апеляційному порядку судові рішення місцевих адміністративних судів. Разом з тим у процесуальному законі також визначені випадки, коли ці суди розглядають адміністративні справи як суди першої інстанції. Вичерпну інформацію про такі ситуації вміщено у частинах 2 і 3 ст. 22 КАС України.

Переходимо до з'ясування функцій Верховного Суду (ВС) у сфері адміністративного судочинства. Визначальним фактором, що слід брати до уваги при окресленні зазначених функцій, є його місце у системі судів загальної юрисдикції. Верховний Суд є найвищим у цій системі, отже саме він очолює національну систему судоустрою.

Згідно із приписами Глави 5-ої Закону «Про судоустрій і статус суддів» Верховний Суд є судом касаційної інстанції, а у випадках,

визначених процесуальним законом, – судом першої або апеляційної інстанції. Окрім цього на ВС покладається обов’язок по забезпеченню сталості та єдності судової практики. Виконання цього обов’язку стає можливим завдяки запровадженню інституту «висновків Верховного Суду щодо застосування норм права». Ці висновки викладаються у постановах цього суду та враховуються іншими судами під час здійснення правосуддя.

Література:

1. Дворкін Р. Серйозний погляд на права / Пер. з англ. А. Фокін. К.: Основи, 2000. 519 с.
2. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Х.: ФОП Лисенко І. Б. 2018. 364 с.
3. Основний Закон Федеративної Республіки Германії від 23 травня 1949 р. URL : https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&l=ru&object=translation.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
5. Правилова Е. А. Законность и права личности: Административная юстиция в России (вторая половина XIX в. – октябрь 1917 г.). СПб.: Изд-во СЗАГС, изд-во «Образование – Культура», 2000. С. 7.
6. Про Концепцію судово-правової реформи: Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. № 2296-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>.
7. Про заходи щодо впровадження концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22 липня 1998 р. № 810/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98>.
8. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Саадулаєв Анзор Ібрагімович
аспірант, Національний університет біоресурсів
і природокористування України

Входження України до різноманітних європейських структур має сприяти виконанню Україною взятих на себе зобов'язань судового захисту національними судами прав і законних інтересів іноземців та осіб без громадянства. Ці положення відображено в національному та міжнародному законодавстві. Головне місце серед гарантій судового захисту особи належить Конституції України, відповідно до якої звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо гарантується Конституцією України (ст. 8). Іноземці й особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, установленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Іноземцям і особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, установленому законом (ст. 26) [1, с. 206].

Погоджуючись із вищенаведеною думкою О. П. Світличного, зазначимо, у багатьох випадках, які які виникають у іноземців та осіб без громадянства, це питання стосується їх захисту в адміністративному суді при розгляді судової, адже у більшості випадків вказана категорії осіб самотійно не в змозі захистити свої права і законні інтереси, а тому процесуальне представництво в адміністративному судочинстві цієї категорії осіб має для них важливе значення.

Згідно ст. 55 КАС України сторона, третя особа в адміністративній справі, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника. Особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника [2]. Вказана норма закріплює положення про можливість використання в адміністративному судочинстві процесуального представництва,

відповідно до якого сторона (іноземець або особа без громадянства), а також третя особа в адміністративній справі можуть брати участь в адміністративному судовому процесі особисто або через представника.

У свою чергу ст. 56 КАС України закріплює положення про можливість використання в адміністративному судовому процесі процесуального представництва, відповідно до якого права, свободи та інтереси малолітніх та неповнолітніх осіб, які не досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, а також недієздатних фізичних осіб захищають у суді їхні законні представники – батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом. Права, свободи та інтереси неповнолітніх осіб, які досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть захищати в суді їхні законні представники – батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом. Суд може залучити до участі у таких справах відповідно неповнолітніх осіб, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена. Суд з метою захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх осіб, які досягли віку, з якого настає адміністративна процесуальна дієздатність, непрацездатних фізичних осіб і фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, та які беруть участь у справі, може залучити до участі у справі їхніх законних представників [2].

О. В. Россильна підкреслює, що «статус» інституту процесуального представництва як міжгалузевого суміжного інституту, що притаманний усім без винятку процесуальним галузям права. Незалежно від наявних відмінностей процесуальні галузі мають подібний предмет правового регулювання (господарський та цивільний процес регулюють питання представництва практично ідентично, кримінальний процес має деяку специфіку) [3, с. 91]. Зважаючи, що процесуальне представництво торкається усіх видів вітчизняного судочинства, являється слушною думка Я. П. Зейкана, який звертає увагу по суті на п'ять видів юрисдикції. Справи вирішуються в порядку цивільного, адміністративного, господарського та кримінального судочинства. Крім того, розгляд справ про адміністративні правопорушення також вирішується за окремою процедурою, яка не врегульована спеціальним процесуальним кодексом, але має відмінності від інших видів судочинства. На його

думку цивільне, адміністративне та господарське судочинство можна було б звести в єдиний процесуальний кодекс, передбачивши у ньому окремі особливості розгляду тих чи інших видів справ, що значно полегшило би роботу суддів, адвокатів. Звертаючи увагу на відсутність принципових заперечень для того, щоб повністю уніфікувати питання представництва в цивільних, господарських та адміністративних справах [4, с.117].

Отже, при здійсненні адміністративного процесуального представництва виникають відповідні правовідносини, які ґрунтуються на договорі чи законі.

Відповідно до КАС України та чинного законодавства у визначених випадках, з метою захисту прав, свобод та інтересів осіб, законодавцем встановлено перелік осіб, які, можуть звертатися до адміністративного суду із адміністративними позовами. Оскільки законодавство України не містить будь-яких обмежень судового захисту щодо іноземців та осіб без громадянства, захист їх прав і свобод та законних інтересів, в суді їх можуть представляти органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду. Статтею 53 КАС України встановлено перелік осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. До них належать Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор, державні органи, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи [2].

Що стосується представницької функції прокурора, то слід зазначити, що редакція ч. 2 ст. 60 КАС України до внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України була викладена в такій редакції: «Прокурор здійснює в суді представництво інтересів громадянина або держави в порядку, встановленому цим Кодексом та іншими законами, і може здійснювати представництво на будь-якій стадії адміністративного процесу». Ми вважаємо, що попередня редакція більш детально регламентувала функції представництва прокуратурою інтересів громадянина в адміністративному процесі. Стосовно представництва в адміністративному суді інтересів громадян, то слід звернути увагу на положення закріплені в ст. 131-1 Конституції України, яка не обмежує право прокурора представляти інтереси громадян в суді. Водночас, згідно ст. 24 Закону України «Про прокуратуру», формами представництва прокурором інтересів громадянина в адміністративному суді є: подання позовної заяви (заяви, подання);

подання апеляційної чи касаційної скарги на судові рішення в адміністративній справі; подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, заяви про перегляд судового рішення Верховним Судом в адміністративній справі [5]. Незважаючи на певні недоліки Закону України «Про прокуратуру» представницька функція прокурора щодо інтересів громадянина у цьому Законі суттєво відрізняється від форм представництва прокурора в чинному КАС України, яка фактично відсутня і не має чіткого законодавчо виваженого спрямування, що є недоліком чинного КАС України.

З метою усунення недоліків законодавчого регулювання представництва прокурором інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) доцільно було б у чинному Кодексі адміністративного судочинства України передбачити окрему статтю норми якої регулювали б участь у судовому процесі прокурора з метою захисту прав, свобод та інтересів громадянина України, іноземця або особи без громадянства.

Отже, відповідно до законодавства процесуальне представництво може ґрунтуватися на договорі, законі, акті органу юридичної особи або адміністративному акті, може бути добровільним (ґрунтується на воєвиявленні сторін) та обов'язковим (в силу закону), здійснюється особами, перелік яких встановлено законом.

Таким чином, процесуальне представництво іноземців та осіб без громадянства в адміністративному процесі – це діяльність уповноважених суб'єктів публічних прововідносин, діяльність яких спрямована на захист публічних суб'єктивних прав та інтересів іноземців та осіб без громадянства, а також сприяння адміністративному суду в з'ясуванні об'єктивної істини у справі, прийнятті обґрунтованого, справедливого і законного судового рішення.

Література:

1. Світличний О. П. Судовий захист іноземців та осіб без громадянства. Київський часопис права. 2021. № 4. С. 205-210.
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. №35-36, №37. Ст. 446.

3. Россильна О. Правова природа представництва в господарському процесі. Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки. 2013. № 3 (97). С. 90-91.
4. Зейкан Я. П. Адвокат: навички професії: практ. посіб. К.: КНТ, 2008. 788 с.
5. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2-3. Ст. 112.

Науковий керівник: Світличний Олександр Петрович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та господарського права, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ЩОДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «СПРАВЕДЛИВІСТЬ» ТА «ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ» В КОНЦЕНЦІЇ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

*Філатов Віктор Вікторович
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
публічного та приватного права, Університет
митної справи та фінансів, м. Дніпро*

Ключовою проблемою теорії перехідного правосуддя є недопущення політизації питань розбудови миру, що може призвести до дисбалансу між інтересами жертв конфлікту та винних осіб. У цьому сенсі важливим питанням є співвідношення понять «справедливість» та «історична пам'ять», які є ядром досліджуваної концепції. Під справедливістю в рамках перехідного правосуддя пропонуємо розуміти суб'єктивне бачення жертвами конфлікту з обох сторін характеру порушення їхніх прав, кола винних в цьому осіб, які зобов'язані відшкодувати завдану їм шкоду, а також понести відповідне кримінальне покарання. Тобто, ми маємо ситуацію, коли в рамках перехідного правосуддя об'єктивна історична правда протиставлена суб'єктивній справедливості.

Перша відображає конфлікт через призму фактів, які потребують міжнародно-правової оцінки, а друга – через необхідність отримати сатисфакцію за завдану шкоду. Модель перехідного правосуддя працює

одночасно з двома категоріями, які не є взаємовиключними. Примирення та неповторення досягаються на рівні історичної правди, а компенсації та репарації – на рівні справедливості. На підтвердження нашої думки Стівен Гагелер зазначає, що концепція справедливості не завжди покладається на концепцію правди. Правда на перехідному етапі є основою справедливості, і відображає співвідношення інтересів індивіда та суспільства [1, с. 208]. Вбачається, що інтереси індивіда зумовлені справедливістю жертв конфлікту, а історична правда – зацікавленістю суспільства у мирі та безпеці.

Пропонуємо більш детально схарактеризувати «історична пам'ять». На думку Кріса Брантса, сучасна парадигма перехідного правосуддя стверджує, що в основі історичної пам'яті є історія страждань жертв конфлікту. Колективна пам'ять формується саме на підставі окремих індивідуальних порушень прав людини в умовах конфлікту [2, с. 48]. Вбачається, що історична пам'ять, як основа неповторення конфлікту у майбутньому, формується з індивідуальних історій порушення прав людини. Зрештою, ці історії утворюють національний контекст перехідного правосуддя, з яким безпосередньо працюють міжнародні і національні інституції. Тобто, історична пам'ять важлива не тільки як запобіжник, вона показує характер насильства, яке супроводжувало конфлікт.

Тому слід говорити про здатність історичної пам'яті пов'язувати жертв конфлікту єдиними спогадами про протиправні дії винних осіб. Як підтвердження нашої думки, наведемо тезу Каміли Гомес, яка стверджує, що історична пам'ять показує наявність напруги між офіційними і неофіційними наративами, і представляє собою частину сценарію перехідного правосуддя. В цих наративах відображається зіткнення різноманітних наборів соціальних цінностей і позицій влади. По суті, історична пам'ять представляє собою засіб впливу на соціально-політичні процеси в постконфліктних державах [3, с. 11].

Вважаємо, що історична пам'ять наділена здатністю формувати ідеологічні запобіжники, які сприяють примиренню та неповторенню насильства. Основою цих запобіжників є неприпустимість порушення прав людини, які раніше мали місце та призвели до соціальних потрясінь. Тобто, за допомогою історичної пам'яті можна зняти напругу між офіційними і неофіційними наративами, що є основою

розбудови суспільного діалогу на перехідному етапі розвитку держави. Частково цю думку розкриває Робінс Саймон, який доходить висновку, що історична пам'ять демонструє реальність, розкриває прагнення жертв та необхідність у визнанні їхніх спогадів і свідчень. Історична пам'ять повинна бути деполітизованою, адже вона буде систематично пригнічувати спогади жертв конфлікту, що обов'язково у майбутньому призведе до віктимізації, тобто перетворення на жертву злочинного посягання [4, с. 21].

Очевидно, що через визнання та належну правову оцінку страждань жертв конфлікту, відбувається формування історичної пам'яті, яка становить основу національної ідентичності. Особливу увагу слід надати твердженню про необхідність деполітизації історичної пам'яті. На нашу думку, такий результат досягається саме на рівні міжнародного кримінального права, оскільки факти, які надають жертви конфлікту, отримують правову оцінку саме в рамках кримінального переслідування. Саме цим і обумовлена ідеологічна роль останнього в рамках моделі перехідного правосуддя.

Також варто погодитися з тезою про ризики віктимізації жертв конфлікту у майбутньому, у разі політизації історичної пам'яті. Це може бути реакцією на пригнічення спогадів, внаслідок чого влада знову перейде межу та застосує насильство у якості інструменту формування необхідних наративів. О. С. Двуреченська наголошує, що історична пам'ять – це один з головних компонентів формування української національної ідентичності. Спільне уявлення про минуле власного народу є основою для згуртування народу і його подальший розвиток як нації. При чому, історична пам'ять займає важливе місце не лише у розвитку консолідації української нації, але й у відносинах України з іншими державами [5, с. 61].

Вбачається, що науковець акцентує увагу на здатності історичної пам'яті до консолідації постконфліктного суспільства навколо пережитого насильства та системних порушень прав людини. Слід лише частково погодитися з такою думкою, оскільки консолідація в рамках перехідного правосуддя відбувається не навколо пережитого соціального потрясіння, а навколо ідеї недопущення таких конфліктів у майбутньому заради сталого розвитку країни. З цього приводу В. Л. Бабка зазначає, що історична пам'ять представляє собою

сукупність процесів і результатів запам'ятовування, збереження, відтворення та забування соціокультурними групами спільного культурно-історичного досвіду [6, с. 177-178].

На нашу думку, це визначення поєднує взаємовиключні категорії: запам'ятовування та забування. Саме останнє є фактором ризику, який може призвести до виникнення конфлікту у майбутньому. Тому, варто говорити про узагальнення історичного досвіду окремими соціокультурними групами, його опрацювання та формування на цій основі вектору майбутнього розвитку. З огляду на вищенаведене, пропонуємо під історичною пам'яттю розуміти узагальнений історичний досвід жертв про факти порушення прав людини в умовах конфлікту, які розкривають характер суспільної напруги, демонструють розбіжності соціально-політичних наративів, а також використовуються в рамках перехідного правосуддя у якості базису неповторення насильства у майбутньому та формування національної ідентичності.

Таким чином досліджені категорії мають важливе значення в рамках реалізації стратегії перехідного правосуддя в постконфліктних або поставторитарних державах. Ці категорії є взаємообумовленими та відображають сукупність об'єктивних та суб'єктивних поглядів на збройний конфлікт, роль окремих учасників в ньому, а також характер порушення прав людини та насильства. Пошук справедливості та формування історичної пам'яті також є взаємозалежними категоріями, оскільки без чіткого бачення позиції жертв конфлікту щодо його передумов та наслідків, не можливо сформувати історичну пам'ять про цей конфлікт.

Література:

1. Stephen Gageler Truth and justice, and sheep. *Australian Bar Review*. 2018. Vol. 46. Pp. 205-218.
2. Chrisje Brants Transitional Justice: History-Telling, Collective Memory, and the Victim-Witness. *International Journal of Conflict and Violence*. 2013. Vol. 13. Pp. 27-49.
3. Camilo Gomez Victims' collective memory and transitional justice in post-conflict Colombia: the case of the March of Light. *Memory Studies*. 2019. Vol. 7. Pp. 2-14.

4. Gready Paul, Robins Simon From Transitional to Transformative Justice: a New Agenda for practice. *The International Journal of Transitional Justice*. 2014. Vol. 8. Pp. 1-23.
5. Двуреченська О. С. Місце історичної пам'яті у розвитку України як суб'єкта сучасних міжнародних відносин. *Political Science*. 2014. № 1 (105). С. 59-63.
6. Бабка В. Л. Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні: дис... канд. політ. наук: 23.00.03. Ніжин. 2016. 243 с.

**Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право.
Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне
приватне право. Трудове право та право соціального забезпечення**

**THE INFLUENCE OF THE PRACTICE OF THE ECtHR
ON THE FORMATION OF THE CONTENT OF THE RIGHT TO
JUDICIAL PROTECTION OF BUSINESS ENTITIES IN UKRAINE
AND ITS IMPLEMENTATION**

Koval Iryna

*doctor of Law, professor, dean of the Faculty of Law,
Vasyl' Stus Donetsk National University*

Byelomyestnov Oleksandr

postgraduate student, Vasyl' Stus Donetsk National University

Preamble to the 1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter – the Convention), which is part of the Ukrainian legislation, proclaimed commitment of European governments to the rule of law. By ratifying Ukraine undertook to guarantee the Convention and its protocols to everyone who is under its jurisdiction, the rights and freedoms defined in the Convention and protocols to it. Such rights and freedoms indirectly include the right to judicial protection. In Paragraph 1 of the Part I of the Law of Ukraine №475/97 admitted by the Supreme Council of Ukraine on July 17, 1997 on the basis of which the Convention and individual protocols to it were ratified, it is stated that: “Ukraine fully recognizes on its territory [...] regarding recognition mandatory and without the conclusion of a special agreement, the jurisdiction of the European Court of human rights in all matters relating to interpretation and application Conventions¹“. The content of the given legal provision determines the study of the European practice of the Court of Human Rights (hereinafter – the ECtHR) and the application of domestic law taking into account the position of the ECtHR, since it is in its decisions that the content is revealed most provisions of the Convention.

Adoption of the Law of Ukraine “On Execution of Decisions and the application of the practice of the European Court of Human Rights” established the obligation states to implement the decision of the European Court of Human Rights. Article 17 of this law established that courts, while examining the cases, apply the Convention and the practice of the Court as a source of law. Article 18 of this Law determines the procedure for referring to the Convention and the practice of the European Court with the sense outlined in Article 1 of this Law, i.e. the practice of the European Court and the European Commission on Human Rights, and not only decisions on Ukraine².

The Constitution of Ukraine guarantees everyone judicial remedies of their rights within the limitation of the constitutional, civil, economic, administrative and criminal justice system of Ukraine. The Civil Procedures Code of Ukraine stipulates (Part 4 of Article 11 of the Commercial Procedural Code of Ukraine) that the court, while examining the cases, applies the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 and protocols thereto, the binding consent of which was given by the Supreme Council of Ukraine, and the practice of the ECtHR as a source of law.

In the general legal theory and in the theory of economic procedural law of Ukraine, there are different approaches to the study of the nature of ECtHR decisions as sources of law. However, it is possible to state that there is an undeniable influence of the ECtHR's decisions on the formation and interpretation of the fundamental theoretical and normative ideas of economic procedural law of Ukraine, among which the right to judicial protection occupies a key place. It is the practice of the ECtHR that makes it possible to define the concept of limitations and obstacles in the realization of the right to judicial protection, and provides answers to the question of their admissibility in national legislation.

Part 1 of Article 6 of the Convention defines the inherent right of a person to access a court says: ”Everyone has the right to a fair and public hearing of his case within a reasonable time by an independent and impartial court established by law, which will resolve a dispute regarding his rights and obligations of a civil nature or establish the merits of any criminal charge brought against them. The rendition of judgment is announced publicly. The press and the public may not be admitted to the courtroom during all or part of the trial in the interests of morality, public order or national security

in a democratic society, if the interests of minors or the protection of the privacy of the parties so require, or to the extent recognized by the court as strictly necessary - when, under special circumstances, the publicity of the proceedings may harm the interests of justice...” (Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome, 4.11.1950³). In the construction of the above norm, separate elements of the right to judicial protection can be distinguished: the right to consider the case, which means the right of a person to apply for protection to the court; the right to implement judicial protection, which means consideration and decision of the case by the court. A mandatory condition for observing the right to legal protection is that a person must be provided with the opportunity to implement these rights without any restrictions, obstacles or complications. The above mentioned directly concerns the implementation of the right to legal protection by business entities. The main substantive aspect of the concept of access to justice in economic relations is the ability of business entities to obtain legal protection without obstacles.

The issue of legal and factual access may arise when implementing the right to judicial protection under the laws of Ukraine. In particular, in the context of disputes between jurisdictions. An example is the decision in the case “Tserkva Sela Sosulivka v. Ukraine” dated 28 February 2008, application No. 37878/02³: “The Court recalls its practice, according to which paragraph 1 of Article 6 of the Convention enshrines the “right to a court”, in which the right of access to a court (the right to initiate proceedings in courts regarding rights and obligations of a civil nature) is only one of its aspects (see “Golder v. the United Kingdom”, 21 February 1975, Series A, № 18, page 18). In order for the right of access to a court to be effective, a person must have a clear factual opportunity to challenge the act that constitutes an interference with his rights (see “Bellet v. France” judgment of 4 December 1995, Series A, № 333-B , page 42). ... The Court notes that the applicant had access to these courts, but none of them considered the merits of the applicant's complaint about the impossibility of using the church building, as they considered that they did not have jurisdiction to consider such matters, despite the fact that the procedural requirements of admissibility was observed. The Court considers that such a situation amounts to a denial of justice, which violates the very essence of the applicant's right to access to court, which is guaranteed by paragraph 1

of Article 6 of the Convention. Accordingly, there was a violation of this provision. It follows that the objections of the Government about the non-exhaustion of national remedies (see paragraph 43 of the decision), previously attached to the consideration of the case on the merits (see paragraph 45 of the decision), should be rejected.”

In this case, the actual access to the exercise of the right to judicial protection was hindered by the problem of demarcation of jurisdictions in certain categories of cases in Ukrainian legislation. The relations between which contain both civil and administrative, economic features; since there are complex legal relations involving mixed subjects. The issue of determining the jurisdiction of the courts in cases regarding the protection of the rights and legitimate interests of business entities continues to be insufficiently resolved at the Ukrainian legislative level. Today, we have a fragmented legislative consolidation of the rules for determining the appropriate jurisdiction. It needs streamlining and further development with reference to the content of part 1, article 6 of the Convention on the inalienable right of a person to access a court. As L. M. Nikolenko⁴ points out, the ECtHR's rulings do not directly establish the right to legal protection. They provide for the right to a fair trial and establish the state's obligation to provide an effective method of legal protection. From the practice of the ECtHR, it can be seen that the ECtHR understands the right to a court in fact as the right to implement judicial protection. This right includes not only the right to go to court, but also the right to resolve a dispute by a court (*Kutic v. Croatia*⁵). From the point of view of the ECtHR, this right can be violated when the court does not rule on appeals against decisions of limited validity within the period established by law (*Musumeci v. Italy*⁶, §§ 41-43) or in the absence of a decision (*Ganci v. Italy*⁷, § 31). The right to a trial also includes a judgment.

The right to legal protection of business entities requires the presence of specific legal guarantees that meet the requirements of international law, the practice of the ECtHR. They would allow it to be fully implemented and ensure effective recovery through justice. The main legal guarantee of implementing the right to judicial protection in economic relations is the right to appeal to the economic court in accordance with the established jurisdiction, enshrined in Article 20 of the Economic Procedural Code of Ukraine.

Obstacles to access to justice for economic entities may be related both to the peculiarities of national economic procedural legislation and to limitations determined by substantive law. For the ECtHR, the nature of restrictions or complications in the exercise of the right to access to court is not fundamentally important as it follows from Article 6 of the Convention. It access to justice is an integral element of the right to a fair trial, but the term "accessibility" in the text of the article is directly not used. In 1975, in the case of "Holder v. Great Britain"⁸, the European Court noted that the very structure of Article 6 of the Convention would be meaningless and ineffective if it did not protect the right to have the case heard at all. Thus, the rule defining a person's inalienable right to access to court was enshrined in Part 1 of Article 6 of the Convention. At the same time, pointing out that the need to obtain special permits to go to court is a direct violation of the right to access to court.

The ECtHR has repeatedly emphasized that the right of access to court, enshrined in Part 1 of Article 6 of the Convention, is not absolute. It may be subject to permissible restrictions, as it by its very nature requires state regulation. When applying to a commercial court, legal limitations may be: the statute of limitations provided for by the Commercial Procedural Code of Ukraine, measures to secure a claim or regulatory regulation of such a right in relation to the powers of certain subjects. According to the practice of the ECtHR, the right of access to a court can be limited by court decisions ("Golder v. the United Kingdom", § 38; "Stanev v. Bulgaria", §§ 230)⁹. The same applies in cases concerning the criteria for the admissibility of statements, which by their nature are regulated by the government. The government uses a certain freedom of discretion in this matter ("Luordo v. Italy", § 85¹⁰). However, the restrictions applied may not limit or reduce the right of access to the court in such a way or to such an extent that the very essence of the right is violated.

As follows, according to the standards of the ECtHR, access to justice is understood as the ability of a person to obtain legal protection without hindrance as access to independent and impartial resolution of disputes according to the procedure established in legislation on the basis of the rule of law. The task of Ukraine is the formation of such a state-legal mechanism. It should ensure effective, unimpeded realization of the right to judicial protection for all subjects of appeal.

Literature:

1. Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms / International document dated November 4, 1950 [ed. dated June 1, 2010]. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. On the implementation of decisions and application of the practice of the European Court of Human Rights / Law of Ukraine dated February 23, 2006 No. 3477-IV [ed. dated December 2, 2012]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
3. Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms // International document dated November 4, 1950 [ed. from 01.06.2010] http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. The decision of the European Court of Human Rights in the case of “Tserkva Sela Sosulivka v. Ukraine” dated February 28, 2008, application No. 37878/02 http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_350.
5. L.M. Nikolenko Review of legal acts in the system of judicial protection in the economic judiciary of Ukraine. Scientific notes of the Taurida National University named after V.I. Vernadsky. Series “Legal sciences”. Volume 26 (65). 2013. No. 2-1 (part 1). pp. 341-351.
6. <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-125528&filename=CASE%20OF%20KUTIC%20v.%20CROATIA%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D%20summary%20by%20the%20Lviv%20Laboratory%20of%20Human%20Rights.docx&logEvent=False>.
7. <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-185658&filename=CASE%20OF%20MUSUMECI%20v.%20ITALY%20%E2%80%93%20%5BRussian%20translation%5D%20summary%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co%20.pdf&logEvent=False>.
8. <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-61423&filename=CASE%20OF%20GANCI%20v.%20ITALY.docx&logEvent=False>.
9. Decision of the European Court of Human Rights in the case “Holder v. Great Britain” dated February 21, 1975 http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_086.
10. <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-204658&filename=CASE%20OF%20STANEV%20v.%20BULGARIA>

ЩОДО ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ЗА КОРДОНОМ

Корнева Поліна Михайлівна

*старший викладач кафедри міжнародного приватного
права і порівняльного правознавства, Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого*

Починаючи із 24 лютого 2022 року Україна стикнулася із одним з найскладніших викликів в своїй історії, адже вперше за майже 100 років відбулось посягання на її суверенітет, незалежність та територіальну цілісність. Військова агресія Російської Федерації змусила мільйони українців покинути свою батьківщину, кінцевим пунктом свого перебування більшість із них обрало країни Європи, відносно незначна кількість прибули до США та Канади.

Знаходячись в чужих країнах, наші співгромадяни щодня стикаються із великою кількістю побутових проблем, намагаються налагодити своє повсякденне життя в інших правових та культурних реаліях. Важливою складовою життя кожної особи є охорона та захист її здоров'я, а в умовах, за яких були змушені прибувати в інші держави громадяни України, ця сфера є актуальною, як ніколи. Так, люди були змушені покинути свої домівки спонтанно, хтось чекав на появу дитини, хтось на операційне втручання або планове лікування. Крім того, значний стрес, який пережили люди, вплинув на їх психічне здоров'я.

У першу чергу, необхідно відзначити, що право особи на охорону здоров'я та на гідне медичне забезпечення закріплено в багатьох міжнародно-правових документах. Серед ратифікованих Україною важливо виділити Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, прийнятий 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН, Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової

дискримінації, Конвенцію про права дитини, Конвенцію про права осіб з інвалідністю. Вказані документи лише декларують відповідні права осіб, проголошують цінність і важливість таких прав та виступають основою для прийняття правового регулювання, спрямованого на фактичну реалізацію прав осіб на рівні як національного, так і наднаціонального законодавства (наприклад, права Європейського Союзу).

У зв'язку із чим в контексті досліджуваної теми необхідно відзначити, що правовий статус українців в Європейському Союзі як осіб, що потребують тимчасового захисту, визначений Директивою Ради про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому № 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року. В статті 13 цього документу передбачається, що держави-члени забезпечують надання особам, які користуються тимчасовим захистом, необхідної допомоги в частині соціального забезпечення та засобів до існування, якщо вони не мають достатніх ресурсів, а також медичного забезпечення. Не обмежуючи умови пункту 4, допомога, необхідна для медичного забезпечення, включає, принаймні, невідкладну медичну допомогу та необхідне лікування у разі захворювання. Держави-члени надають необхідну медичну або іншу допомогу особам, які користуються тимчасовим захистом і мають особливі потреби, таким як неповнолітні особи без супроводу, або особи, які зазнали катувань, зґвалтування чи інших серйозних форм психологічного, фізичного чи сексуального насильства.

Отже, із змісту Директиви можна зробити висновок, що держави-члени зобов'язані забезпечувати надання українцям, які отримали тимчасовий захист, медичною допомогою залежно від своїх економічних можливостей, проте принаймні невідкладну медичну допомогу.

Європейська Комісія на своєму офіційному інтернет-сайті також інформую, що для забезпечення спеціалізованого лікування та догляду за тими, хто потребує термінової допомоги, Єврокомісія створила механізм солідарності для медичних перевезень всередині ЄС для біженців і переміщених осіб з держав-членів, що межують з Україною. Для них уже підготовлено 10 000 лікарняних ліжок, а також підтримує

доступ до планових щеплень для дітей (що є пріоритетним), а також до заходів, спрямованих на охорону психічного здоров'я і посттравматичну підтримку для тих, хто тікає від війни. Крім того, зауважується, що 24 Європейські довідкові мережі (ERN) з рідкісних і складних захворювань об'єднані для підтримки всіх українських пацієнтів. ERN спеціалізуються на діагностиці та лікуванні рідкісних/дуже рідкісних захворювань майже в усіх галузях медицини, включно з рідкісним раком. 1600 експертних центрів ERN облаштовані у понад 300 лікарнях ЄС, розташованих у більшості або всіх країнах ЄС (включно з державами-сусідами України) та Норвегії. ERN зобов'язується створити центр для пацієнтів з рідкісними захворюваннями в Україні та за її межами.

Проте важливо констатувати, що доступ українців до медичних послуг в країнах ЄС безпосередньо пов'язаний із «включенням» до національної системи медичного страхування в кожній країні. З цього приводу необхідно зазначити досвід окремих країн.

Наприклад, в Австрії біженці з України ретроспективно з 24 лютого 2022 року згідно з постановою федерального уряду включені в систему медичного страхування країни. Вони мають право на отримувати медичну допомогу за рахунок системи Австрійського медичного страхування (Österreichische Gesundheitskasse). Австрійське законодавство надає українцям такі ж права у сфері охорони здоров'я, як й іншим застрахованим особам. Українці мають право на медичне лікування та допомогу при фізичних недугах, а також на інституційний догляд та медичний догляд на дому.

За законодавством Бельгії всі українці, які отримали тимчасовий притулок через органи імміграційної служби, можуть зареєструватися в, так званій, лікарняній касі, та набути можливість отримання безоплатної медичної допомоги як будь-яка інша застрахована особа, як то звернутися за медичною допомогою до лікаря загальної практики, стоматолога або іншого медичного закладу, а також пройти вакцинацію від COVID-19, а також від інших інфекційних хвороб, вакцинація від яких є безоплатною й для інших осіб.

У Німеччині право на отримання медичної допомоги українськими переселенцями також залежить від факту набуття ними статусу особи, що потребує тимчасового притулку. Так, особи, які такий статус ще не отримали, але мають на це право, мають право й на медичну допомогу

в рамках Закону про допомогу шукачам притулку. Це право також мають люди, які звертаються з проханням про надання притулку. Такі особи не є учасниками медичного страхування, але отримують базове медичне обслуговування. Вирішення цього питання здійснюється органами соціального захисту, в яких можна отримати допомогу при гострій хворобі або болю. У той саме час, особи, які вже мають статус особи, що отримала тимчасовий притулок, мають доступ до обов'язкового медичного страхування. При цьому страхові внески за таких осіб сплачує центр зайнятості, і такі особи наділені правом обирати страхову компанію, в якій оформити медичну страховку. Важливо звернути увагу на той факт, що навіть за відсутності медичної страховки українці мають право на отримання медичної допомоги в екстреному випадку, зокрема, шляхом виклику швидкої допомоги. Крім того значна кількість благодійних організацій та лікарів надають безоплатну медичну допомогу українцям, тільки у Берліні налічується понад 500 таких медичних практик.

Аналогічна система доступу до медичного обслуговування для українців має місце й в Італії. Так, для отримання доступу до медичного обслуговування в установах Державної служби охорони здоров'я Італії після прибуття в Італію необхідно отримати код STP (*Straniero temporaneamente presente* – іноземець, який тимчасово перебуває на території Італії). Наявність коду STP дає право на термінове та базове медичне обслуговування (доступ до відділень невідкладної допомоги, вакцинації, направлення на клінічні обстеження, відвідування фахівців і отримання медикаментів). Код STP видається установами охорони здоров'я після надання персональних даних. Запит на посвідку на проживання для забезпечення тимчасового захисту гарантує медичне обслуговування на території країни, ідентичне тому, що надається громадянам Італії. Для доступу до медичного обслуговування необхідна реєстрація в установі ASL (*Azienda Sanitaria Locale* – Місцеві органи охорони здоров'я) за місцем проживання. Запит на посвідку на проживання передбачає закріплення за особою лікаря загальної практики та/або педіатра за власним вибором. Будь-який лікар загальної практики та педіатр веде амбулаторний прийом і зобов'язаний гарантувати безкоштовне проведення загального медичного огляду відповідно до встановленого графіку. З метою отримання направлення

на прийом до профільних спеціалістів, а також отримання рецептів на медичні препарати потрібно звертатися до лікаря загальної практики або педіатра.

У Польщі громадяни України, які прибули до Польщі після 24 лютого 2022 року через військову агресію Російської Федерації мають право на безкоштовне державне медичне обслуговування у Польщі на тих самих умовах, що й громадяни Польщі.

Аналогічна ситуація має місце й в Португалії: тимчасовий захист надає автоматичне присвоєння номера Національної служби охорони здоров'я (NSNS) та доступ до всіх основних медичних послуг, як це передбачено статтею 7 Постанови Ради Міністрів № 29-A/2022 від 2 березня 2022 року в поточній редакції, яка визначає, що: «Декларація, що підтверджує запит на тимчасовий захист, надсилається SEF до органів соціального захисту, податкової та митної служби та спільних служб Міністерства охорони здоров'я, ЕРЕ, з метою автоматичного присвоєння ідентифікаційного номера соціального страхування, ідентифікаційного номер податку та національного номер користувача відповідно».

В якості короткого висновку можна зазначити, що українці, які були змушені покинути державу через військову агресію Російської Федерації, мають право легалізуватися в країнах Європейського Союзу шляхом отримання тимчасового захисту, що передбачає в переважній більшості країн право на отримання медичної допомоги на рівні із громадянами таких держав. Наприклад, в таких країнах, як Німеччина, Австрія, Бельгія та інших українці набувають статус застрахованої особи в системі медичного страхування, страхові виплати в які здійснює держава.

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ІСТОТНИХ УМОВ ДОГОВОРІВ НА КОРИСТУВАННЯ ПОСЛУГАМИ ІНТЕРНЕТ

*Мешков Владислав Владиславович
аспірант кафедри цивільного права Національного
університету «Одеська юридична академія»*

Однією із умов сучасного стану глобалізації та універсалізації людського суспільства є широке розповсюдження мережі Інтернет. А право, як регулятор суспільних відносин, розвивається для всестороннього та комплексного регулювання суспільних відносин, в даному випадку продуктом розвитку є договори на користування послугами Інтернет, як специфічної та нової послуги постмодерністського суспільства. Враховуючи той факт, що питання про договори є достатньо дослідженим цивілістами, актуальності не втрачають проблеми окремих видів цивільно-правових договорів, серед яких і договори на користування послугами Інтернет. Важливе місце в процесі дослідження певного виду договорів належить умовам укладення даного договору.

Традиційно науковцями-цивілістами прийнято поділяти умови договору на істотні, звичайні і випадкові [0; С. 33-37]. З цього приводу варто погодитись з О. Морозом, який досліджуючи істотні умови цивільно-правового договору вказував на те, що істотні умови закріплені у законодавстві, а звичайні та випадкові умови договору визначаються лише у науковій літературі. Звичайні умови є обов'язковими для сторін відповідно до актів цивільного законодавства, тому при укладенні договору вони можуть не погоджуватися [0; С. 45-46]. Звичайні умови договору діють вважаючи сам факт укладення договору, незалежно від волі сторін, вони вказані в законодавстві.

В свою чергу, випадковими прийнято вважати такі умови договору, які погоджені сторонами на відступ від положень диспозитивних норм або з метою розв'язання питань, що не врегульовані законодавством. Випадкові умови включаються сторонами в договір оскільки вони надають їм важливе значення, тобто розглядаються як істотні [0; С. 46].

В науковій літературі зазначається, що істотні умови мають вирішальне значення для існування договірних відносин у правовому

полі. Вони визначають правову природу певного виду договору, мають найважливіше значення для настання юридичних наслідків (реалізація домовленостей між контрагентами, дотримання прав та обов'язків). У разі недосягнення між сторонами згоди за всіма істотними умовами договір вважається неукладеним (таким, що не відбувся, не набув юридичної сили), а особи, які вважають себе належними сторонами, насправді не перебувають у договірних відносинах [0; С. 118].

Варто зазначити, що загалом, цивілісти вважають, що немає легальних (законодавчих) підстав для виділення у змісті договору яких-небудь інших необхідних видів договірних умов, окрім істотних.

У цивільному кодексі про істотні умови договору мова йде у ст. 638. Так, у абз. 2 даної статті ЦКУ законодавцем визначено, що істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Також, зазначено, що договір є укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору [0].

Дещо детальніше законодавець регламентує істотні умови господарських договорів у ст. 180 Господарського кодексу України. Зазначається, що господарський договір вважається укладеним, якщо між сторонами у передбачених законом порядку та формі досягнуто згоди щодо усіх його істотних умов. Істотними є умови, визнані такими за законом чи необхідні для договорів даного виду, а також умови, щодо яких на вимогу однієї із сторін повинна бути досягнута згода. При укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору.

Таким чином, можемо зробити висновок, що цивільно-правовий договір висловлює узгоджену волю сторін, які його уклали. Вони вільні у визначенні змісту (умов) договору – у цьому проявляється один з основних механізмів реалізації принципу свободи договору (договірного регулювання). Але свобода сторін у визначенні змісту договору, як і загалом свобода договору (договірного регулювання), не безмежна. Прикладом цього є істотні умови договору, без дотримання яких договір не вважається укладеним. Істотні умови договору забезпечують захист прав учасників даного договору та забезпечують виконання обов'язків за договором, відповідно до принципів цивільного права.

Що ж до особливостей істотних умов договорів на користування послугами Інтернет варто зазначити, що до них, окрім загальних для всіх договорів істотних умов (предмет, ціна та строк дії договору) варто включати й специфічні для даного виду послуг істотні умови (швидкість надання послуг, якість надання послуг тощо), що будуть враховувати особливості даного виду послуг. Безперечно дана проблематика потребує додаткового дослідження.

Література:

1. Господарський кодекс України. Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n1293> (дата звернення: 01.09.2022 р.).
2. Гречаник А.В. Істотні умови господарського договору у сучасних умовах господарювання. Ужгород: *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017, Випуск 42. С. 115-119.
3. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 560 с.
4. Мороз О.О. Істотні умови цивільно-правового договору. *Право та інновації*. 2019, № 1 (25). С. 45-50.
5. Цивільний кодекс України. Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3141> (дата звернення 01.09.2022 р.).

ДЕРЖАВА ЯК ЮРИДИЧНА ОСОБА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Оверченко Анастасія

студентка, Державний податковий університет

Сьогодні одним із актуальних питань є можливість сприйняття держави як юридичної особи. Ще за радянських часів О. А. Пушкін вважав, що не дивлячись на всю сворідність правового статусу держави, вона діє в цивільних відносинах саме в якості юридичної особи. Вивчаючи таку своєрідність цивільно-правового статусу держави, стверджують, що для участі в цивільних правовідносинах держава має набути певної форми, притаманної суб'єктам приватного права. При цьому, як наголошує автор,

стати таким самим суб'єктом, якими є суб'єкти цивільного права – це єдина можливість для держави приймати участь в цивільних правовідносинах. З огляду на проблему, що піднімається в науковій літературі, вважаємо за необхідне дослідити можливість застосування до держави статусу юридичної особи. Тому метою статті є вивчення та аналіз наукових підходів до вирішення проблеми статусу держави в цивільних відносинах та висловлення власної позиції з цього питання [1].

Не залишається не поміченою загальна логічна послідовність ЦК України у питанні визначення учасників цивільних відносин, якими відповідно до ч.1 ст.2 ЦК України є особи – фізичні та юридичні. Аналіз цієї норми дає підстави стверджувати, що суб'єкти публічного права, вказані в ч.2 ст.2 ЦК України, відповідно можуть бути учасниками цивільних відносин лише за умови набуття статусу особи. Саме на цьому наголошує й І. М. Кучеренко, яка говорить, що в Україні традиційно склалася ситуація, в якій тільки юридична особа визнається суб'єктом цивільних правових відносин, інші ж організації, які не мають статусу юридичної особи, – ні [2]. Аналогічної думки дотримується й В. І. Борисова, зазначаючи на тому, що юридична особа є єдиною правовою формою, що дозволяє організаціям брати участь у цивільному обороті.

Таким чином, для того, щоб бути повноцінним учасником цивільних відносин, державі потрібно мати певний правовий вираз (статус), притаманний звичайним учасникам цих відносин, тобто статус особи. Враховуючи національні правові традиції, зрозумілим є те, що мова може йти лише про статус юридичної особи, більш того, публічного права. Натомість, враховуючи межі даної статті, не маємо можливості звернутися до теоретичного підґрунтя поняття юридичної особи та юридичної особи публічного права як, безумовно, поняття родового [3]. Цілком погоджуємося з І. М. Кучеренко, яка справедливо зазначає, що трансформація концепцій виникнення та функцій юридичної особи зумовила виникнення різних теорій. Не вдаючись до характеристики кожної з цих теорій, автор звертає увагу на одну спільну для них закономірність, яка полягає в тому, що становлення тієї чи іншої теорії виникнення та функцій юридичної особи залежало від певних історичних умов і панівної ідеології, яка існувала в ті чи інші часи.

У вітчизняній фаховій літературі поняття «юридична особа публічного права» одним із перших використав Г. Ф. Шершеневич, який зазначав, що на першому місці серед юридичних осіб публічного права знаходиться держава – казна. Не аналізуючи відмінних ознак таких осіб, дослідник дійшов висновку, що держава, будучи особою публічного права, приймає участь в цивільному обороті, несе майнову відповідальність як казна. На більш пізньому етапі розвитку цивільного права деякі радянські цивілісти також використовували вказану термінологію. Стверджувалося, що в «буржуазному» законодавстві до юридичних осіб публічного права підходять лише як до учасників цивільного обороту [4].

У висновку, аналізуючи можливість застосування до держави матеріальних ознак юридичної особи на даний момент відсутні об'єктивні перешкоди для визнання держави Україна юридичною особою публічного права. Що стосується процесуальної ознаки юридичних осіб, то її застосування до держави, наразі, є необхідністю за для практичної реалізації цивільно-правових норм, зокрема, про майнову відповідальність держави перед приватною особою [5]. Таким чином, приєднуємося до позиції тих дослідників, які висловлюються про можливість та необхідність визнання за державою статусу юридичної особи публічного права.

Література:

1. Спасибо-Фатєєва І. Деякі проблеми, пов'язані з участю держави Україна в цивільно-правових відносинах. С. 96-107.
2. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : монографія / І. М. Кучеренко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с.
3. Винар Л. В. Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Л. В. Винар ; Львівськ. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2006. – 19 с.
4. Лещенко Д. С. Правовий статус установ в цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Д. С. Лещенко ; Нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2005. – 21 с.

5. Кодифікація приватного (цивільного) права України / за ред. проф. А. Довгерта. – К. : Український центр правових студій, 2000. – 336 с.

Науковий керівник: Амеліна Анна Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри приватного права, Державний податковий університет

ПРОБЛЕМАТИКА ЛАКОНІЧНОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ОБСТАВИН НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ В ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Пірог Артем Сергійович

студент I курсу магістратури юридичного факультету,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Цивільне законодавство встановлює декілька цікавих підстав звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання, одна з яких звучить досить фаталістичним словосполученням – «непереборна сила»: «Особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо вона доведе, що це порушення сталося внаслідок випадку або непереборної сили» [1]. Хто повинен доводити наявність таких обставин? Звісно, особа, яка порушила зобов'язання – вона й подає відповідні докази на підтвердження таких обставин у тому разі, якщо дійде до вирішення спору у суді. Непереборна сила в класичному академічному тлумаченні розкривається як два типи явищ:

1) явища природи (повінь, обвали, землетруси, шторми, снігові замети);

2) суспільні явища (епідемії, воєнні дії, розрив дипломатичних зв'язків, страйки) [2].

Академічне тлумачення є доволі корисним джерелом інформації, але де знайти безумовно «чисте» і «стовідсотково» точне джерело, в якому буде зазначатися поняття самої непереборної сили? Допоможе стаття 263 того ж Цивільного кодексу України: «...надзвичайна або невідворотна за даних умов подія (непереборна сила)» [1]. Так, лише декілька простих прикметників, і ніякої додаткової синтаксичної

інформації. Повертаючись до авторського логічного осмислення дослідження згаданої теми, можна припустити, що перш за все непереборну силу буде характеризувати незвичайно сильний фактор впливу і неможливість запобігти настанню обставин непереборної сили. Більш лаконічне означення суб'єктивних логічних висновків у вигляді надзвичайності і невідворотності викликає необхідність розтлумачити їх і співставити з суб'єктивним баченням.

Надзвичайність подій непереборної сили характеризується незвично великою потужністю їх прояву. Ця ознака є беззаперечною, коли мова йде про такі стихійні явища, як шторм, ураган. Але грандіозність не завжди буде виступати обов'язковим фактором такого стихійного явища, як, наприклад, град. Тут грандіозність буде мати місце лише за умови отримання значної шкоди, але й це не буде достатнім для ствердження юридично правильних обставин непереборної сили. Надзвичайність не надає непереборній силі ознаки грандіозності. Подія, помірна за своєю енергією, може визнаватися непереборною силою, тоді як грандіозна подія за своїм масштабом може бути відхилена судом в якості непереборної сили [3]. Отже, надзвичайність означає, що це не пересічна, звичайна обставина, яка може спричинити певні труднощі для сторін, хоча й не виходить за рамки буденності (танення снігу в горах, щорічні сезонні мусонні дощі тощо), а екстраординарна подія, яка не є звичайною.

Другою ознакою непереборної сили виступає невідворотність за таких умов для зобов'язаної особи. Така особа повинна була всіма засобами протистояти негативному впливу непереборної сили.

Таким чином, робиться висновок, що одних тільки сентенцій «сильний фактор впливу і неможливість запобігти настанню обставин непереборної сили» недостатньо для абсолютно впевненого оперування таким «непереборно сильним» поняттям і попереднє суб'єктивне бачення не таке вже й повне.

Можливо, саме через недостатнє розкриття тематики поняття в законодавчих джерелах ознака невідворотності непереборної сили в цивілістичній літературі трактується по-різному. Одні автори мають на увазі невідворотність обставин для конкретного заподіювача шкоди, враховуючи наявні в нього можливості, інші – невідворотність не лише

для цієї особи, а й для будь-якої іншої, враховуючи не конкретні можливості особи, а рівень розвитку науки та техніки всього суспільства.

Дослідник і вчений Е. Павлодський ввів суб'єктивний та об'єктивний критерії настання обставин непереборної сили. Об'єктивний критерій надасть можливість визначити, чи могла відповідальна особа за певних умов передбачити настання шкідливого результату, а суб'єктивний – допоможе порівняти технічні можливості цієї особи з можливостями інших подібних суб'єктів. Все-таки відповідальність за випадок виходить за межі об'єктивних можливостей правопорушника. Для звільнення від відповідальності необхідно довести неможливість відвернути шкоду засобами, які має у своєму розпорядженні відповідальна особа. Потрібно, щоб будь-яка подібна за видом та умовами діяльності особа не мала змоги протистояти цим обставинам [4].

При цьому судова практика під невідворотними обставинами, на думку О. Церковної, розуміє не тільки і не стільки саме явище непереборної сили, скільки його наслідки. Поряд із цим у законодавстві немає навіть приблизного переліку обставин, які до даного явища належать. Дослідниця зазначає, що попри єдність поняття непереборної сили в цивільному праві, значення цього явища у сфері відповідальності за заподіяння шкоди має певну специфіку. По-перше, непереборна сила має значення універсальної обставини, що звільняє від відповідальності за заподіяння шкоди [5]. Однак, паралельно простежуючи норми Цивільного кодексу України у своїй свідомості, згадується стаття 1166 – яка має загальне значення для деліктної відповідальності – де непереборна сила фігурує трохи протилежним чином: «...шкода, заподіяна каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи навіть унаслідок непереборної сили може бути відшкодована у випадках, установлених законом» [1]. По-друге, слід зазначити різну роль непереборної сили в причинно-наслідковому механізмі. У договірних відносинах непереборна сила, як правило, виступає як обставина, що перешкоджає виконанню договору, при цьому існує лише імовірність виникнення внаслідок цього збитків у кредитора. При заподіянні недовірної шкоди непереборна сила сприяє заподіянню цієї шкоди. Таким чином, непереборна сила належить до категорії відносних понять, оскільки те, що невідворотне при одному рівні розвитку науки і техніки, цілком відворотне за інших умов.

Отже, визначаючись з розумінням існування обставин непереборної сили в юридичній площині, треба перш за все звертатися до індивідуальних особливостей кожного випадку, контексту, місця, часу і особи, яка воліє довести факт наявності таких обставин. Вираз «Диявол в деталях» якнайкраще демонструє потребу конкретизації усіх факторів гіпотетичних обставин непереборної сили, тому уповати лише на абсолютизовані лаконічні норми Цивільного кодексу України і керуватися загальними критеріями задля уникнення відповідальності за порушення зобов'язання буде програшною тактикою.

Література:

1. Цивільний кодекс України (Закон України). № 435-IV. (2020). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n3076>
2. Цивільне право України : академічний курс : [підручник] /за заг. ред. Я. М. Шевченко. – К. : Видавничий Дім, 2001. – 642 с
3. Антимонов Б. С. Цивільна відповідальність за шкоду, спричинену джерелом підвищеної небезпеки: [навчальний посібник] / Б.С. Антимонов. – М. : Госюриздат, 1952. – С. 189–190.
4. Павлодський Е. А. Випадок і непереборна сила в цивільному праві / Е. А. Павлодський. – М. : Юридична література, 1978. – С. 85
5. Церковна О. В. Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди : дис. канд. юрид. наук. / О. В. Церковна – Одеса, 2008. – С. 91, 95.

Науковий керівник: Патерило Ірина Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного, трудового та господарського права, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСКОДОННИХ ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У КІБЕРПРОСТОРІ

Трушкевич Валерія Валеріївна

аспірантка кафедри міжнародного приватного права

*та порівняльного правознавства Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

Ключові слова: кіберпростір, правовідносини, приватноправові відносини, транскордонні приватноправові відносини, іноземний елемент, визначення підсудності.

Постановка проблеми: виявлення особливостей міжнародних приватноправових відносин у кіберпросторі і, відповідно, необхідності урахування цих особливостей при розробленні правових механізмів регулювання таких відносин, а також визначення суверенітету держав і підсудності справ з розгляду транскордонних приватноправових спорів у кіберпросторі.

Методами дослідження є описовий, аналізу і синтезу, формально-логічний, а також спеціальний матеріально-правовий метод.

Стан опрацювання проблеми. Особливості кіберпростору і відносин, що у ньому виникають, у тому чи іншому аспекті досліджуються Шабхазян К. С., Гордеюк А. О., Литвиновим Є. П., Василенко І. А., Фурашевим В. М., Ткаченком О. А., Ткаченком К. О., Полатаєм В. Ю., Яцишиною М. Ю. Серед закордонних науковців велику увагу питанням правовідносин у кіберпросторі приділено у працях M. Greenberg, N. Choucri, J. Goldsmith, A. Friedman, M. Hayes, T. Herr, P. Kesan та ін.

Новизна цієї наукової статті проявляється у визначенні особливостей міжнародних приватноправових відносин у кіберпросторі внаслідок специфіки кіберпростору як унікальної сфери для виникнення, зміни і припинення таких правовідносин. У статті проаналізовано теоретичні та практичні аспекти змісту приватноправових відносин у кіберпросторі, їхня специфіка. Запропоноване власне бачення особливостей таких правовідносин і їхніх можливих форм враховуючи тільки їм властиві передумови виникнення і прояву, і, як наслідок,

проблем, які необхідно вирішити як на науковому, так і в практичному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Кожна епоха розвитку людства диктує свої умови та особливості виникнення, зміни і припинення суспільних відносин, у тому числі, правовідносин. Так, широке використання глобальної мережі Інтернет і цифрових технологій спричинило всеохоплюючу цифровізацію більшості правових відносин. Це у свою чергу передбачає необхідність створення нових і удосконалення існуючих правових механізмів для врегулювання таких правовідносин, захисту прав суб'єктів правовідносин, які виникають, змінюються або припиняються у кіберпросторі, а також визначення судів або позасудових органів, яким підсудні спори, що виникають із таких правовідносин.

Вважаємо, що специфіку приватноправових відносин у кіберпросторі першочергово необхідно розглядати через призму розуміння сутності кіберпростору і його складових елементів.

Як зазначає Полатай В. Ю., кіберпростір став середовищем для всіх суспільних відносин. До кіберпростору перемістилися виробництво, торгівля, послуги, освіта, трудові відносини, військова галузь та всі інші галузі суспільного життя [1, с. 177].

В залежності від необхідності застосування поняття «кіберпростір» у різних сферах суспільних відносин, утворилося багато його визначень та підходів до його розуміння.

Василенко І. А. визначає кіберпростір як специфічне інформаційне віртуальне середовище, що характеризується можливістю цифрової фіксації поведінки суб'єктів та відомостей про них, не має чітких кордонів, визначеного власника і не управляється жодною державою чи міжнародним об'єднанням [2, с. 9].

Проаналізувавши визначення та рамки застосування понять «простір», «кіберпростір» і «кіберзлочин», які містяться як у внутрішньодержавних (в першу чергу, об'єктом дослідження стали законодавчі акти Англії, США, Німеччини та України), так і в міжнародно-правових актах (Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства від 22.07.2000 р.; Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001 р.; Доповідь Десятого конгресу ООН із запобігання злочинності й поводженню з правопорушниками

A/CONF.187/15 тощо), а також у доктрині, Яцишин М. Ю. дійшла висновку, що кіберпростір – поле чи середовище, пов'язане із комп'ютерними технікою, системами та мережами, в рамках якого виникають, змінюються або припиняються правовідносини [3, с. 1].

Фурашев В. М. зазначає, що кіберпростір – це форма співіснування сукупності матеріальних та нематеріальних об'єктів і процесів, спрямованих на породження, сприйняття, запам'ятовування, переробку та обмін інформацією. Деякою мірою, кіберпростір – це віртуальний світ, який базується на реальному матеріальному фундаменті та з реальними наслідками свого «існування та розвитку». Кіберпростір є дуже складним явищем, що об'єднує в собі реальність і віртуальність, матеріальне і нематеріальне, абстрактність і дійсність.

Кіберпростір включає в себе як матеріальну складову, наприклад, засоби обчислювальної техніки, засоби зв'язку, матеріальні складові телекомунікаційних мереж, написання алгоритмів і кодів та ін., так нематеріальну – інформацію, процеси зчитування кодів, процеси передачі інформації та ін. [4, с. 164].

Узагальнюючи підходи до формалізації визначення поняття «кіберпростір», О. Ткаченко і К. Ткаченко виділяють наступні:

- під кіберпростором розуміється середовище існування, що виникло в результаті взаємодії людей, програмного забезпечення (ПЗ) і послуг в Інтернеті за допомогою технологічних пристроїв і мереж, під'єднаних до них, якого не існує у будь-якій фізичній формі;

- під кіберпростором розуміється сфера, що характеризується можливістю використання електронних та електромагнітних засобів для запам'ятовування, модифікації та обміну даними через системи, що функціонують в мережі Інтернет, та пов'язану з ними фізичну інфраструктуру;

- під кіберпростором розуміються всі форми мережної та цифрової активності, що включають у себе контент і дії по їхній обробці;

- під кіберпростором розуміється інформаційна інфраструктура, доступна через Інтернет;

- під кіберпростором розуміється комунікаційне середовище, що утворюється системою зв'язків між об'єктами кіберінфраструктури, серед яких слід виділити електронні обчислювальні машини, комп'ютерні мережі, ПЗ, інформаційні ресурси.

Разом із тим, науковці під кіберпростором розуміють кіберінформаційне середовище, що відображає семантику (сутність) об'єктів кіберінформаційної інфраструктури та системи відношень і зв'язків між цими об'єктами. До об'єктів кіберінформаційної інфраструктури автори відносять апаратно-технічні складові (сучасні гаджети, персональні комп'ютери тощо), програмно-технологічні складові (комп'ютерні мережі, ПЗ), інформаційні складові (інформаційні бази, веб-контенти, Інтернет-відомості тощо) [5, с. 77].

Що ж стосується чинного законодавства, то визначення кіберпростору надається пунктом 11 ст. 1 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», відповідно до якого кіберпростір - середовище (віртуальний простір), яке надає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних [6].

На нашу думку, що знаходить своє відображення і у чинному законодавстві, поняття кіберпростору ширше, ніж поняття Інтернет, оскільки включає в себе не лише Інтернет як інформаційну мережу передачі даних, а й телекомунікаційні мережі, технічні засоби взаємодії суб'єктів, спеціально розроблене для цього програмне забезпечення тощо.

Таким чином, основною особливістю кіберпростору є його віртуальний характер, що створює можливості для виникнення, зміни і припинення правовідносин без обмеження будь-якими державними кордонами у їх звичному розумінні. Тому і приватноправові відносини з іноземним елементом, що виникають у кіберпросторі, по праву можуть називатися транскордонними, оскільки буквально не обмежені державними кордонами.

На думку Войтовича П. П., правовідносини в Інтернет носять «екстранаціональний характер», тобто виходять за межі як внутрішньої компетенції, так і територіальних кордонів держав. Застосування локальних правових норм до таких правовідносин без врахування їх зв'язку із законодавством інших держав є неефективним [7, с. 369].

Гордеюк А. О. зазначає, що правовідносинам віртуального типу на сьогодні притаманна транскордонність (кіберпростір або Інтернет-простір

не має кордонів), тому що особи, які приймають в них участь дуже часто є контрагентами з різних держав, а це дає підставу розглядати означені правовідносини не тільки у межах національного права, а й у площині міжнародного приватного права [8, с. 29].

У зв'язку з виникненням приватноправових відносин за посередництвом мережі Інтернет Гордеюк А. О. пропонує введення таких термінів як «віртуальні приватноправові відносини», «віртуальні міжнародні приватноправові відносини», приватноправові відносини, що виникають у кіберпросторі – віднести до нового типу – приватноправових відносин віртуального типу, а також наголошує на доцільності внесення відповідних змін до Закону України «Про міжнародне приватне право» шляхом введення у нього нових правових конструкцій, які б усували прогалини в регулюванні приватноправових відносин з іноземним елементом, що виникають у мережі Інтернет, тощо [8, с. 30, 32].

Однак, слід зауважити, що попри все більшу розповсюдженість реалізації приватноправових відносин з іноземним елементом саме у кіберпросторі, було б недоречно стверджувати, що усі приватноправові відносини, що виникають у кіберпросторі, є об'єктом регулювання міжнародного приватного права.

Так, враховуючи загальноприйнятий теоретичний і законодавчий підходи, іноземний елемент приватноправових відносин виявляється в одній або кількох з таких форм:

- хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою;
- об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави;
- юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави (п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право») [9].

Таким чином, будь-які правовідносини, аби кваліфікуватися такими, що є транскордонними, повинні виявлятися в одній із форм іноземного елемента, зазначених вище. Враховуючи це, не зважаючи на виникнення правовідносин у кіберпросторі і його транскордонний характер, не можна стверджувати, що всі правовідносини у кіберпросторі є транскордонними, транскордонними є лише ті, які містять один або декілька іноземних елементів.

Проте, особливістю приватноправових відносин з іноземним елементом у кіберпросторі, є те, що нерідко такий іноземний елемент досить важко ідентифікувати.

Так, складною є ідентифікація як такого суб'єкта правовідносин. Наприклад, при здійсненні онлайн-покупок покупцю необхідно докласти значних зусиль для встановлення дійсного продавця, тобто, іншого учасника правовідносин, і його місцезнаходження. При необхідності захисту честі, гідності і ділової репутації, порушення яких мало місце у мережі Інтернет внаслідок розповсюдження недостовірної інформації, важко встановити, суб'єкта розповсюдження інформації, також на території якої держави мав місце юридичний факт порушення, якщо однозначно неможливо ідентифікувати країну за доменним іменем, або якщо доступ до сайту для розміщення інформації є вільним.

Крім того, враховуючи той факт, що учасники правовідносин досягають кіберпростору за допомогою апаратно-технічних (сучасні гаджети, персональні комп'ютери тощо) та програмно-технологічних складових (комп'ютерні мережі, ПЗ), таким чином може змінюватися маршрутизація комп'ютерних мереж, використовуватися регульовані системи доменних імен, динамічні IP адреси тощо, внаслідок чого встановлення дійсного місця правопорушення іноді не видається за можливе.

У зв'язку із цим М. Яцишин зазначає, що, незважаючи на віртуальну природу та нетериторіальність кіберпростору, суспільні відносини та правовідносини зокрема, які виникають, змінюються чи припиняються в цьому віртуальному просторі, залишаються реальними і створюють суб'єктивні права та юридичні обов'язки для суб'єктів. Натомість ознака нетериторіальності є причиною великої кількості юридичних питань щодо визначення приналежності складових елементів правовідносин, що виникають у кіберпросторі, до відповідних правопорядків [3, с. 1].

Ще однією особливістю транскордонних приватноправових відносин у кіберпросторі є множинний суб'єктний склад таких відносин. Так, до виникнення таких відносин долучаються треті учасники, зокрема, інтернет-провайдери, власники інтернет-ресурсів або технологічних потужностей, шляхом залучення і використання яких реалізуються приватноправові відносини.

Внаслідок зазначених вище особливостей кіберпростору і, відповідно, приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом, що у ньому реалізуються, виникають специфічні спори, пов'язані з інтернет-торгівлею, наданням електронних послуг, захистом прав інтелектуальної власності, захистом прав споживачів, спори про доменні імена, захист свободи слова і свободи вираження поглядів онлайн, честі, гідності і ділової репутації, тощо.

Такі категорії спорів, окрім їх ускладненості іноземним елементом, додатково ускладнені специфікою кіберпростору як сферою їх реалізації. Тому врегулювання спорів, що виникають із транскордонних приватноправових відносин у кіберпросторі, становить окремий виклик як з точки зору нормативного регулювання, так і беручи до уваги практичну складову. Постає актуальним і таким, що потребує вирішення, питання про межі державного суверенітету у кіберпросторі.

Це у свою чергу потребує розроблення додаткових підходів до вирішення питань про визначення юрисдикції національних судів у сфері транскордонних приватноправових спорів у кіберпросторі. Наука міжнародного приватного права покликана розробити теоретичне підґрунтя для уніфікації підходів до визначення юрисдикції національних судових органів у сфері транскордонних приватноправових спорів у кіберпросторі, а міжнародне приватне і колізійне право покликані вирішити ці питання.

На практиці однією з перших справ, у якій були розглянуті питання юрисдикції у справах щодо Інтернет-контенту, відповідальності приватних суб'єктів і меж юрисдикції держави, стала справа французького Yahoo!: LICRA (Ліга протидії расизму та антисемітизму) та Спілка єврейських студентів Франції проти Yahoo! Справу відкрили після того, як компанія Yahoo! Inc. відмовилася вилучити зі своїх аукціонів нацистські реліквії, чим, на думку позивачів, порушила закони Франції про заборону «мови ненависті». Американська компанія Yahoo! Inc. Заперечувала юрисдикцію французького суду, але суд призначив штраф і наказав Інтернет-порталу заблокувати доступ користувачів у Франції до понад «1 500 предметів нацистської атрибутики і атрибутики Третього рейху, які виставлялися на продаж на американському сайті Yahoo [станом на 2000 р.]» [10, с. 1192].

Висновки. Викладене дає підстави стверджувати, що застосування сучасних інформаційних технологій призвело до необхідності розроблення ефективних правових механізмів для врегулювання правовідносин, що виникають у кіберпросторі.

Що стосується міжнародних приватноправових відносин у кіберпросторі, то окрім ускладнення іноземним елементом, вони додатково ускладнені специфікою кіберпростору, що впливає на певні їх особливості у порівнянні з іншими міжнародними приватноправовими відносинами. Такими є: складність, а подекуди і неможливість ідентифікації суб'єкта правовідносин, встановлення території держави, на якій мав місце юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, складність ідентифікації місцезнаходження об'єкта правовідносин, множинність суб'єктного складу учасників правовідносин, особлива складність встановлення дійсного місця правопорушення через використання учасниками апаратно-технічних (сучасні гаджети, персональні комп'ютери тощо) та програмно-технологічних складових (комп'ютерні мережі, ПЗ), які можуть змінювати маршрутизацію комп'ютерних мереж, використовувати регульовані системи доменних імен, динамічні IP адреси тощо.

Нині вже очевидною для таких відносин стала необхідність розроблення і використання дієвих правових механізмів для позасудового вирішення спорів, що виникають із відносин у кіберпросторі, а також правил визначення державного суверенітету і судової юрисдикції по вирішенню таких спорів, аби забезпечити правове регулювання зазначених відносин і відновлення порушених прав учасників транскордонних приватноправових відносин у кіберпросторі.

Література:

1. Полатай В. Ю. Міжнародне приватне право в кіберпросторі // Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 4. С. 177-179. URL: http://lsej.org.ua/4_2018/48.pdf (дата звернення: 16.09.2022).
2. Василенко А. І. Теоретичні аспекти застосування норм і принципів міжнародного права до регулювання відносин в кіберпросторі. Одеса, 2018. 33 с. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9761/sea_perl.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 16.09.2022).

3. Яцишин М. Ю. Сучасні тенденції у сфері міжнародно-правового регулювання кіберпростору. С. 1-3. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/31205/1/Сучасні%20тенденції%20у%20сфері%20міжнародно-правового%20регулювання%20кіберпростору.pdf>. (дата звернення: 16.09.2022).
4. Фурашев В. М. Кіберпростір та інформаційний простір, кібербезпека та інформаційна безпека: сутність, визначення, відмінності // Інформація і право. 2012. № 2(5). С. 162-175.
5. Ткаченко О. А., Ткаченко К. О. Кіберпростір і кібербезпека: проблеми, перспективи, технології. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2018. № 1. С.75-86.
6. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 16.09.2022).
7. Войтович П. П. Особливості захисту права на інформацію в мережі інтернет // Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського Суду з прав людини : матер. 2-ї міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20-21 вересня 2013 р.) / за ред. д.ю.н., проф., академіка С.В. Ківалова. Одеса, 2013. С. 394-404.
8. Гордеюк А. О. Проблема правового регулювання приватноправових відносин в умовах їх віртуалізації. Форум права: електронне наукове фіхове видання. 2018. № 2. С. 27-36. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_2_6.pdf (дата звернення: 16.09.2022).
9. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 №2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 16.09.2022).
10. Greenberg M. H. A return to Lilliput: the Licra v. Yahoo! case and the regulation of online content in the world market». Berkeley Technology Law Journal. 2004 (5). № 18. Р. 1191-1258. URL: <https://digitalcommons.law.ggu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1430&context=pubs> (дата звернення: 16.09.2022).

Науковий керівник: Шуміло Інеса Анатоліївна, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри міжнародного приватного права та порівняльного правознавства Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРО ВИМОГИ ДО УСИНОВЛЮВАЧІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Шаповал Леся Іванівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін Національної академії внутрішніх справ

Шаповал Володимир Володимирович

студент, ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ

Одним з найбільш з пріоритетних способів влаштування дітей, які залишилися без опіки батьків відповідно до Сімейного кодексу України (далі – СК України), є їх усиновлення.

Основною ціллю усиновлення є не матеріальне забезпечення і виховання дитини, а створення для неї умов проживання у повноцінній сім'ї, де будуть забезпечуватися стабільні та гармонійні умови її життя.

До осіб, які бажають усиновити дитину висуваються згідно статті 211 СК України наступні вимоги: усиновлювачем дитини може бути дієздатна особа віком не молодша двадцяти одного року, за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини; усиновлювачем може бути особа, що старша за дитину, яку вона бажає усиновити, не менш як на п'ятнадцять років. У разі усиновлення повнолітньої особи різниця у віці не може бути меншою, ніж вісімнадцять років; усиновлювачами можуть бути подружжя. А також, якщо дитина має лише матір, вона не може бути усиновлена чоловіком, з яким її мати не перебуває у шлюбі. Якщо дитина має лише батька, вона не може бути усиновлена жінкою, з якою він не перебуває у шлюбі. Якщо такі особи проживають однією сім'єю, суд може постановити рішення про усиновлення ними дитини. Якщо дитина має лише матір або лише батька, які у зв'язку з усиновленням втрачають правовий зв'язок з нею, усиновлювачем дитини може бути один чоловік або одна жінка; усиновлювачами можуть бути лише різнополі особи; особи, які не перебувають у шлюбі між собою, не можуть усиновити одну і ту ж дитину. Але якщо такі особи проживають однією сім'єю, суд може постановити рішення про усиновлення ними дитини.

Також, стаття 212 СК України дає вичерпний перелік осіб, які не можуть бути усиновлювачами. До них належать особи обмежені

у дієздатності, визнані недієздатними, позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були поновлені; особи, які не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу) тощо [2].

Сьогодні активні бойові дії по всій території України часто призводять до розлуки батьків і дітей. Тисячі дітей залишаються сиротами, які втратили своїх батьків, піклувальників чи опікунів та стикнулися з страшними реаліями війни.

В засобах масової інформації часто можна зустріти виявлення бажання подбати про таких дітей і навіть бажання їх усиновити. На сьогоднішній день усиновлення є доволі тривалою процедурою, яка передбачає, що охочі усиновити дитину мають пройти навчання, довести, що відповідають вимогам для усиновлення і стати на спеціальний облік кандидатів в усиновлювачів, який ведуть служби у справах дітей [1].

Разом з тим, хочемо зазначити, що з огляду на сьогоднішній день, варто було б внести до СК України певні зміни і доповнення, які стосувалися б вимог до осіб, які хочуть усиновити дитину.

Так, хочемо відмітити, що законодавець досить багато уваги приділяє формальним питанням усиновлення – доходу усиновлювачів, добробуту, наявності житлового приміщення. Дані критерії є дуже значущими, проте важливішу роль відіграє моральний клімат у сім'ї потенційних усиновлювачів, щоб не виникало жорстокого поводження із усиновленими дітьми в подальшому. У зв'язку з цим вважаємо правильно було б серед умов для усиновлення, встановити обов'язок проходження кандидатами психологічного тестування та огляду.

Хочемо звернути увагу також на те, що на сьогоднішній день вимогу, про те, що усиновлювачами можуть бути лише подружжя теж варто скасувати. Вважаємо, що чоловік чи жінка, які не перебувають у шлюбі, але якщо вони відповідають усім іншим вимогам, які ставляться до усиновлювачів, то вони мають право стати усиновлювачами і виховувати дитину. До того ж, враховуючи те, що під час воєнних дій багато людей, як військових так і цивільних гинуть, то надання можливості самотній людині виховувати дитину в любові і затишку, де вона почуватиметься безпечно – це буде врахування найкращих інтересів дитини. І вже після того, як не знайдеться самотнього громадянина України, який не перебуває у шлюбі і, який захоче

усиновити дитину, варто давати можливість усиновити цю дитину іноземними громадянами (окрім громадян Російської Федерації).

Підводячи підсумок вище викладеному, хочемо зазначити, що для належного забезпечення реалізації права на усиновлення дітей в умовах воєнного стану та після його завершення, є доцільним внести зміни та доповнення до СК України які б стосувалися вимог до усиновлювачів.

Література:

1. Белуга Ю. М. Основні аспекти пов'язані з усиновленням в умовах воєнного стану. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. (29-30 квітня 2022 р.).* Тернопіль: ЗУНУ. 2022. С. 25-28. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/875/862>

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУ ВАКЦИНАЦІЇ В УКРАЇНІ

Білецька Ганна Андріївна

кандидат медичних наук, кафедра криміналістики,

Харківський національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

Питання захисту дітей та дорослих від інфекційних захворювань здавна турбують людство. Минуло більш ніж 220 років з дня першої вакцинації, проведеної англійським лікарем Едуардом Дженнером, який майже 30 років свого життя вивчав явище, коли люди, що переохворіли на «коров'ячу віспу», не заражались натуральною віспою людини [1].

Теорія колективного імунітету створювалася на початку ХХ століття, коли в суспільстві був достатній природний імунітет до хвороб через високу інфекційну захворюваність, і вимагалось прищепити лише порівняно невелику кількість людей, які не мали цього імунітету. Сьогодні ця концепція застосовується до сучасного часу, який має певні особливості: зниження інфекційної захворюваності, люди мають більше патологічних змін у своєму організмі, що і є однією з головних причин відмови від вакцинації [2].

За кордоном відмова від щеплень дітей сприймається як відсутність батьківського піклування. У Франції відмова від щеплення проти туберкульозу карається штрафом (3750 EUR) або тюремним ув'язненням (шість місяців), а від інших обов'язкових щеплень – 1500 EUR та/або один місяць ув'язнення. У зв'язку з тим Національна ліга Франції за свободу у вакцинації прирівнює примусові медичні дії до посягання на свободу особи [3].

Успіх вакцинації великою мірою залежить від імунізації максимальної кількості людей: «імунологічний щит» створюється тоді, коли щеплені люди становлять 90-95% населення. Але не завжди захист шляхом вакцинації виявляється досить надійним: відомі випадки

розвитку самого інфекційного захворювання після вакцинації – так зване вакциноасоційоване (перебігає у легкій формі), а деякі спроби вакцинації можуть обернутися розвитком серйозних ранніх або пізніх поствакцинальних ускладнень або навіть смертю протягом наступних 30 діб після щеплення.

Але завдяки щепленням у 80-х роках ХХ століття було глобально ліквідовано натуральну віспу, кардинально знижено захворюваність на дифтерію, кашлюк, поліомієліт, кір, а сьогодні ці інфекційні хвороби реєструються у вигляді спалахів або спорадичних випадків, а в деяких європейських країнах - не реєструється вже тривалий час. Світовий досвід свідчить, що ризик розвитку ускладнень після щеплень набагато нижчий, ніж несприятливий тяжкий перебіг відповідної інфекції та кількість загрозливих задля життя та здоров'я ускладнень від неї [4]. Тобто, якщо з медичного погляду доцільність проведення вакцинації проти багатьох інфекційних захворювань практично не викликає сумнівів, то у правовій практиці вакцинації в Україні залишається невирішеним питання: «Вакцинація – право чи обов'язок?» Аналізуючи цей аспект, з'ясувалося, що у ст.12 Закону «Про захист населення від інфекційних хвороб» [5] закладено дві взаємовиключні норми: про обов'язковість щеплень та можливість відмовитися від них, що не тягне за собою жодних правових наслідків. В Основах законодавства України про охорону здоров'я [6] та у Цивільному кодексі України [7] встановлено, що будь-яке медичне втручання або медична допомога проводиться за згодою громадянина, зокрема це стосується і вакцинації, яка також є медичним втручанням. Відповідно до ст.10 Закону України «Основи законодавства про охорону здоров'я» [6] та ст.5 Закону України від 24.02.1994 № 4004-ХІІ «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [8], вакцинація є обов'язком у передбачених законодавством випадках. У ст.12 Закону України «Про захист населення від інфекційних захворювань» [5] обов'язковими є щеплення проти дифтерії, кашлюку, кору, поліомієліту, правця, туберкульозу, вірусного гепатиту В, гемофільної інфекції, які включені до національного календаря щеплень на надаються державою безкоштовно. Окремо виділені обов'язкові щеплення для певних груп населення: за віком; у разі порушення термінів вакцинації; для ВІЛ-інфікованих осіб; за станом здоров'я; проти вірусного гепатиту осіб певних професій; осіб із

новоутвореннями; осіб, які перебувають тривалий час на гемодіалізі та тривало приймають багаторазові переливання донорської крові або її препаратів; щеплення на ендемічних та ендотичних територіях та за епідеміологічними показаннями; для окремих категорій працівників. З іншого боку, ст.8, 43 Закону України «Основи законодавства про охорону здоров'я», на думку деяких авторів [6], дає підстави розглядати вакцинацію як право. У ст.17 Закону України «Про виконання рішень та використання практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р [9] зазначено: Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що свобода вибору та самовизначення є фундаментальною складовою життя та відсутністю деяких ознак необхідності захисту третіх осіб, таких як, наприклад, примусова вакцинація під час епідемії, держава повинна утримуватись від втручання у свободу вибору громадян у сфері охорони здоров'я, оскільки таке втручання може лише зменшити, а не підвищити цінність життя. Таким чином, Європейський суд з прав людини визначає вакцинацію як право людини, як елемент права на свободу вибору громадян у сфері охорони здоров'я, за винятком ситуацій, коли йдеться про необхідність захисту третіх осіб. Експерти цієї організації рекомендують закріпити таке формулювання у законі: «Кожен громадянин України має право на профілактичні щеплення (вакцинацію) з метою запобігання розвитку та поширенню інфекційних та паразитарних захворювань.» Вакцинація – це обов'язок держави. Саме воно має надати своїм громадянам можливість проведення безпечної вакцинації, що відповідає сучасним вимогам медичної науки. Скористатися цією можливістю чи ні – безумовне право кожного жителя країни [3].

Таким чином, сьогодні це важливе питання потребує подальшого правового врегулювання.

Література:

1. Вакцинация: правильные акценты. URL: <http://blog.liga.net/user/rsobol/article/17000.aspx> (дата обращения 20.09.2022).
2. Вирус массовой вакцинации. URL: http://www.2000.ua/v-nomere/aspekty/ekspertiza_aspekty/virus-massovoj-vaktsinatsii_arhiv_art.htm (дата обращения 20.09.2022).

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 20.09.2022).
4. Законодавче забезпечення вакцинації в Україні. Квартальний звіт Аналітико-експертного центру досліджень у сфері громадського здоров'я при ВГО «Фундація медичного права та біоетики України» 2011 р. URL: <http://medicallaw.org.ua/ua/novini/article/ЗАКОНОДАВЧЕ%20ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ%20ВАКЦИНАЦІЇ%20В%20УКРАЇНІ/> (дата звернення 20.09.2022).
5. Козько В. Н., Меркулова Н. Ф., Ткаченко В. Г. Иммунопрофилактика инфекционных болезней. Поствакцинальные реакции и осложнения. Дифференциальная диагностика экзантем в клинике инфекционных болезней. Инфекционнотоксический шок: Метод. указ. для студентов V – VI курсов. Харьков, ХНМУ, 2017. 20 с.
6. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України № 2801–XII від 19 листопада 1992 р. (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Ст. 19.
7. Прививки: основные проблемы. URL: http://sv-rasseniya.narod.ru/booki/ruthless_immunization/3.html (дата обращения 20.09.2022).
8. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України № 4004-XII від 24 лютого 1994 р. (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. 1994. № 27. Ст. 218. ч. 1, ст. 39.
9. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04. 2000 р. № 1645-III (із зм. і доп.). Відомості Верховної Ради України. 2006. № 22. С. 344-352.

ЗМІНИ В АДВОКАТСЬКОМУ САМОВРЯДУВАННІ УКРАЇНИ ПІСЛЯ 1992 РОКУ

Ковтун Світлана Олегівна

викладач кафедри судоустрою, прокуратури, адвокатури

ЗВО «Львівський університет бізнесу та права»

У 1991 р. почалася робота над проектом нового закону про адвокатуру. Але через низку причин, і перш за все – відсутність у державних чиновників і адвокатського співтовариства єдиного погляду

на проблему ролі і місця адвокатури в демократичному суспільстві, ця робота була закінчена лише 19 грудня 1992 р. підписанням Президентом України закону «Про адвокатуру»[1]. Тим самим була закрита остання сторінка діяльності адвокатури в Україні, побудованій на організаційних засадах, закладених в період радянської влади.

20-22 вересня 1990 р. у м. Києві відбувся Установчий з'їзд адвокатів, на якому була утворена Спілка адвокатів України – незалежна, самоврядна організація, метою якої стало об'єднання зусиль адвокатів республіки для формування демократичної правової держави; підвищення рівня юридичної допомоги, ролі й авторитету адвокатури в суспільстві й державі; сприяння законодавчому закріпленню індивідуальної, приватної адвокатської діяльності; досягнення адвокатурою повної самостійності та самоврядування; захист професійних прав і соціальних інтересів адвокатів, їхніх честі та гідності; поширення історичних традицій української адвокатури; розвиток і поглиблення міжнародних зв'язків адвокатів.

До складу обраного Установчим з'їздом правління САУ увійшли представники 22 колегій адвокатів, а згодом всі області України, АР Крим, міста Київ та Севастополь утворили відділення САУ.

Окрім Конституції України, діяльність адвокатського самоврядування в Україні у сучасний період регулюється, зокрема, такими національними нормативно-правовими актами : 1. Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». 2. Законом України «Про безоплатну правову допомогу» 2011 р. 3. Правилами адвокатської етики 2017 р. 4. Положенням про раду адвокатів України 2012 р. 5. Положенням про вищу кваліфікаційно-дисциплінарну комісію адвокатури 2012 р. 6. Положенням про внески на забезпечення реалізації адвокатського самоврядування 2013 р. 7. Порядком підвищення кваліфікації адвокатів України 2013 р. 8. Положенням про ордер на надання правової допомоги та порядок ведення реєстру ордерів 2012 р. 9. Положенням про помічника адвоката 2013 р. 10. Порядком допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методика оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні 2013 р. 11. Програмою складання адвокатського іспиту 2013 року. 12. Положенням про організацію та порядок

проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю 2013 р. 13. Програмою проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю 2013 р. 14. Нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність регіональних та загальнонаціональних органів адвокатського самоврядування. 15. Стратегією розвитку НААУ до 2020 р. [2]. 16. Стратегією НААУ на 2021-2025 роки [3], та іншими.

Що ж до міжнародних стандартів, які регулюють діяльність органів адвокатського самоврядування в Україні, то можна віднести Хартію основоположних принципів діяльності європейських адвокатів та Кодекс поведінки європейських адвокатів, які хоча і не діють в Україні, але використовуються КДКА як джерело права під час прийняття рішень з дисциплінарних справ.

Слід зазначити, що прийняття нового Закону «Про адвокатуру» у тому вигляді, в якому він є на сьогодні, тобто із недостатністю забезпечення та гарантування професійних прав адвоката, що входило би в обов'язки органів адвокатського самоврядування, викликало жваву дискусію серед адвокатів та інших осіб, які на професійній основі надають послуги у сфері права та юридичної допомоги, щодо практичної доцільності набуття статусу адвоката для того, аби такі послуги надавати.

Очевидним позитивним наслідком Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05 липня 2012 р. №5076-VI, є передусім, утворення єдиної адвокатської спільноти замість розрізнених адвокатських організацій. Проте декілька років дії Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» дозволяють виявити певні недоліки теоретичного та практичного характеру, пов'язані із реалізацією завдань адвокатського самоврядування, функціонуванням системи органів адвокатського самоврядування, здійсненням ними повноважень. Концентрація правових можливостей спостерігається у національних органах адвокатського самоврядування, адже до їх компетенції віднесено вирішення питань, які б ефективніше вирішувалися на місцевому рівні. Делегування повноважень на нижчий рівень може стати шляхом удосконалення системи органів адвокатського самоврядування, сприятиме оптимальному співвідношенню централізації та децентралізації управління в адвокатурі [4, с. 175].

Література:

1. «Про адвокатуру» : Закон України від 19.12.1992 р. № 2887-XII / Верховна Рада України офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12#Text>. – Заголовок з екрана. Закон втратив чинність.
2. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015 / Верховна Рада України : офіц. веб-портал. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>.
3. Стратегія НААУ на 2021-2025 роки[Електронний ресурс] : Затверджено рішенням Ради адвокатів України від 02 липня 2021 року № 38 / Верховна Рада України офіц. веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr038871-21#Text>.
4. Бакаянова Н. М. Про децентралізацію системи органів адвокатського самоврядування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 3. С. 75-177. URL: http://lsej.org.ua/3_2015/50.pdf.

Науковий керівник: Шутак Ілля Дмитрович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права ЗВО «Університет Короля Данила», Член-кореспондент НАПрНУ, Заслужений діяч науки й техніки України

**Господарське право. Господарське процесуальне право.
Екологічне право. Земельне право. Аграрне право.
Фінансове право. Банківське право**

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВО- КОНСАЛТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

*Лишенюк Валентина Костянтинівна
аспірантка, Інститут права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

У зв'язку із військовою агресією Російської Федерації особливої актуальності набуло питання нормативно-правового врегулювання здійснення військово-консалтингової діяльності в Україні. Перші спроби встановити законодавчі вимоги до здійснення цього виду консалтингової діяльності були здійснені ще в 2018 році із реєстрацією Проекту Закону № 8093 від 5 березня 2018 р. Метою законопроекту було законодавче врегулювання порядку створення та здійснення діяльності суб'єктами військово-консалтингової діяльності. Норми проекту закону були спрямовані на забезпечення подальшого працевлаштування та розумного використання знань осіб, які мають значний військовий досвід (ветеранів війни, учасників антитерористичної операції, військовослужбовців, колишніх працівників правоохоронних органів тощо) [1]. Однак, у 2019 році відповідний законопроект було відкликано.

У 2020 році Верховною Радою України було одержано новий Проект Закону про військово-консалтингову діяльність № 3005 від 4 лютого 2020 р. (наразі знаходиться на етапі опрацювання Комітетом з питань національної безпеки, оборони та розвідки). Цим законопроектом пропонується врегулювати правові засади організації, порядок створення та діяльності суб'єктів військово-консалтингової діяльності [2]. Положеннями законопроекту, зокрема, передбачається:

— визначити поняття «суб'єкт військово-консалтингової діяльності», врегулювати порядок створення, діяльності та припинення діяльності таких суб'єктів;

- запровадити державне регулювання, моніторинг та контроль за діяльністю суб'єктів військово-консалтингової діяльності;
- віднести до послуг військового характеру, зокрема послуги військового та охоронного консалтингу;
- надання державної підтримки суб'єктам військово-консалтингової діяльності, зокрема, шляхом: інформаційного і правового забезпечення діяльності таких суб'єктів, забезпечення комунікації та обміну інформацією з іноземними дипломатичними представництвами за кордоном тощо;
- утворити Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері військово-консалтингової діяльності, що є незалежним державним колегіальним органом;
- доповнити перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а саме військово-консалтингової діяльності [3].

Основними завданнями проєкту закону є:

- 1) створення можливостей ефективної реалізації особами, які мають статус ветерана війни, учасника бойових дій, колишніми військовослужбовцями та колишніми працівниками правоохоронних органів права на працю;
- 2) забезпечення прав і законних інтересів засновників та учасників суб'єкта військово-консалтингової діяльності;
- 3) забезпечення державного контролю за здійсненням військово-консалтингової діяльності;
- 4) розвитку та вдосконалення сфери надання послуг військового характеру [4].

Однак, на нашу думку, законопроект містить декілька дискусійних положень, що потребують більш детального аналізу та доопрацювання, а саме:

1. Використання термінології.

Проект закону оперує поняттями «військово-консалтингова діяльність». Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 1 проєкту військово-консалтингова діяльність – це надання державам, юридичним чи фізичним особам за межами України послуг військового або охоронного характеру, визначених цим Законом. Однак, законопроект не визначає, які послуги становлять собою «послуги військового та охоронного консалтингу».

2. Перелік послуг, що надаються суб'єктами військово-консалтингової діяльності.

Як правило, консалтингова діяльність являє собою надання певної консультаційної послуги замовнику. Проте проект закону відносить до послуг військового характеру, що можуть надаватися суб'єктами військово-консалтингової діяльності, зокрема: навчання особового складу збройних сил або інших силових чи правоохоронних органів іноземної держави, а також надання кадрової, фінансової, логістичної та інформаційно-аналітичної підтримки; обслуговування та ремонт військової техніки та обладнання; послуги військового консалтингу; забезпечення поставки військової техніки та обладнання; послуг охоронного характеру: охорону об'єктів різного призначення; забезпечення захисту життя, здоров'я фізичних та юридичних осіб; послуги охоронного консалтингу.

Однак, надання послуг з обслуговування та ремонту військової техніки; виконання будівельних робіт військового призначення; розмінування території, будівель та споруд; охорони об'єктів по своїй суті не може вважатися консалтинговою діяльністю.

3. Створення окремого органу для регулювання військово-консалтингової діяльності (Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері військово-консалтингової діяльності).

Формування нового органу може зайняти значну кількість часу та потребуватиме додаткового бюджетного фінансування. У зв'язку із цим доцільно розглянути можливість покладення відповідних повноважень на існуючі органи, що реалізують державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері та сферах оборони.

4. Суб'єкти військово-консалтингової діяльності не мають права здійснювати діяльність на території України.

Так, відповідно до вимог законопроекту, послуги військового або охоронного характеру можуть надаватися відповідними суб'єктами виключно державам, юридичним чи фізичним особам за межами України.

На нашу думку, поточний законопроект потребує суттєвого доопрацювання. Особливості здійснення військового консалтингу доцільно врегулювати на нормативно-правовому рівні, враховуючи актуальність цього виду діяльності у поточній ситуації. Зокрема, на рівні закону можна закріпити поняття «послуги військового консалтингу»,

«суб'єкти військово-консалтингової діяльності», врегулювати особливості та порядок надання відповідних послуг на території України, а саме: хто може бути замовником відповідних послуг; обов'язкові положення консалтингового договору про надання послуг військового консалтингу, а також встановити вимоги до порядку створення та ліцензування відповідних суб'єктів військово-консалтингової діяльності.

Література:

1. Про військово-консалтингову діяльність: проект Закону № 8093 від 05.03.2018 р.
2. Про військово-консалтингову діяльність: проект Закону № 3005 від 04.02.2020 р.
3. Висновок Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки "Про розгляд законопроекту за реєстр. № 3005 від 04.02.2020".
4. Пояснювальна записка до Проект Закону про військово-консалтингову діяльність № 3005 від 04.02.2020 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68041 (дата звернення 04.09.2022).

Науковий керівник: Пацурія Ніно Бондовна, професор, доктор юридичних наук, Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ГОСПОДАРСЬКО ПРАВОВА РОЛЬ ПАРАФІЯЛЬНОГО СВЯЩЕНИКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ СЕЛЯНИНА СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ 1923 – 1939 РР.

Старка Володимир Васильович

доктор історичних наук, професор кафедри історії України,

археології та спеціальних галузей історичних наук

Тернопільського національного педагогічного

університету ім. Володимира Гнатюка

Баран Богдан Миколайович

асистент кафедри історії України, археології та спеціальних

галузей історичних наук Тернопільського національного

педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка

***Війни виграють не генерали –
війни виграють шкільні вчителі
та парафіяльні священики
(Отто фон Бісмарк)***

Зазначена цитата як завжди є актуальною для сучасної сторінки історії України. Зовнішні та внутрішні проблеми в країні знову в нашій історії ставлять українську державність під загрозу. Однак, попри складну ситуацію, завжди є рушійна сила, що веде народ за собою. Такою ключовою ланкою у державотворчому процесі України вступає Греко-католицьке духовенство загалом, та парафіяльні священики зокрема, адже поняття «священик» і «просвітник» для галичанина в різні часи були тотожними поняттями.

З кінця XIX століття греко-католицьке парафіяльне духовенство представляло інтелігентну, високоосвічену частину українського населення краю, оскільки проходили навчання в духовних семінаріях та Львівському Університеті. Саме Греко-католицькі священики взяли на себе обов'язок опіки над духовно-релігійним станом своїх парафіян, адже вони виступали у трьох іпостасях: як учитель, служитель, і пастир [1, с. 36].

У постановах Львівського провінційного собору 1891 р. зазначалося, що парох мав бути прикладом і осередком духовного життя парафії, отож для її ефективного функціонування існувало три категорії парафіяльного духовенства: парох (очільники парафій), сотрудники (помічники парохів) і завідателі (Тимчасові адміністратори парафій, що виконували душпастирські функції до призначення нового постійного пароха). Різниця між категоріями священників полягала в обсягу повноважень, розмірі та джерелах оплати праці [2. арк 14].

Однак обов'язки греко-католицького духовенства Східної Галичини виходили за межі духовно-релігійного служіння, що надавало цьому стану особливого статусу в українському суспільстві. Від часу входження краю до складу Австрійської імперії і протягом тривалого періоду духовенство відігравало роль очільника національного руху українців, представника інтересів народу. Саме суспільні позиції парафіяльного духовенства були досить впливовими. Це зумовлювалося засадами концепції «органічної праці», що утвердилася в українському русі наприкінці ХІХ століття. Вона передбачала покладення основного тягара роботи на місцеву інтелігенцію, представниками якої на той час здебільшого були душ пастирі. Тож парафіяльний клір міцно зберігав за собою позиції активних учасників національного руху [3. арк 3]. Це, з одного боку, надавало нижчому духовенству особливі позиції в суспільстві, а з іншого – вимагало від нього виконання непростих завдань, які додавалися до його безпосередніх обов'язків.

Греко-католицькі священники поєднували як церковні, так і світські функції. В одному з листів до органів державної влади представники духовенства окреслили перелік обов'язків, повинні були виконувати сільські парохі. До них належали: 1) відправи богослужінь в неділі та свята а також навчання релігії в цих днях в церкві; 2) катехизація в народних школах; 3) турботи про виховання молоді в релігійно-моральному дусі; 4) виконання адміністративних обов'язків, наприклад, ведення метричних книг, складання та регулювання різноманітних звітів, демографічних даних, особистих документів для парохіян, що планували служити в армії, та дітей, які мали обов'язок відвідувати школу, написання характеристик окремих осіб для судових органів, а також звітів про епідемії; 5) надання відповідей на листи та розпорядження органів державної влади, а також пояснення їхнього змісту

сільському люду; 6) збір пожертвувань на харатативні цілі та пов'язані з цим листування [4. арк 17]. Окрім цього, без сільського пароха не могло відбуватися жодне зібрання, присвячене церковним, шкільним та добродчинним питанням. Двері священника завжди повинні бути відчинені для бідних, яких він, як провідник любові та милосердя, не міг відпустити без матеріальної допомоги.

Найяскравішим прикладом справжнього парафіяльного священника є отець-мітрат Тит Євген Войнаровський гербу Столобут. У першій третині ХХ століття його вважали «сірим кардиналом» галицької політики та «міністром фінансів» в неформальному «уряді» Митрополита Андрея Шептицького [5. с, 50-51]

Таким чином не зважаючи на складне становище української державності та українського народу, Греко-католицьке духовенство стало однією зі послідувачих частин української нації. Та допомогло з гідністю пройти не простий період в історії України.

Література:

1. Клоб Наталія « З Богом за Церкву і вітчизну»: греко-католицьке духовенство в Галичині у 90-х роках ХІХ століття / НАН України, Інститут українознавство ім.. І. Крип'якевича. Львів, 2014. с.36.
2. Центральний державний історичний архів у М. Львові (Далі ЦДІАЛ). – 408. – Оп 1. – Спр. 1 – арк.. 14.
3. ЦДІАЛ. – 408. – Оп 1. – Спр. 2. – арк.. 3
4. ЦДІАЛ. – 408. – Оп 1. – Спр7. – арк.. 17
5. Шевченко Ореста Вікторівна «Церковна і громадсько-політична діяльність Тита Войнаровського» / нац. ун-т ім.. Івана Франка. – Львів, 2016. с. 50-51.

ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕТЬМАНА КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО

Лісогорова Катерина Миколаївна

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри історії

держави і права України і зарубіжних країн,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Бершадська Діана Романівна

студентка IV курсу факультету адвокатури,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Нежиборець Анастасія Олександрівна

студентка IV курсу факультету адвокатури,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У 1750 році гетьманську булаву отримав Кирило Григорович Розумовський, обрання якого викликало сподівання української громадськості на збереження та зміцнення Гетьманщини. Період перед приходом до влади Кирила Розумовського був непростим для існування Української Гетьманської Держави і супроводжувався постійним фактичним тиском з боку Російської імперії. Відбувалося поступове звуження функцій гетьманських адміністративних установ, пряме втручання в їхню діяльність та підпорядкування російським чиновникам: були часи, коли козацтво навіть не мало права обирати собі гетьмана, а державою керувала то Малоросійська колегія (1724-1727), то Правління гетьманського уряду (1734-1750), очолювані неукраїнськими представниками.

Правовою основою здійснення своєї влади гетьман Кирило Розумовський уважав «статті Богдана Хмельницького», підтверджені грамотою від 22 травня 1751 р., та «малоросійські права» (передусім, Литовський статут 1588 р., «Саксонське зерцало», «Порядок міських судів», гетьманські універсали, звичаєве право, російські законодавчі

акти). Утім вірнопідданість імператорові не сприймалася українськими інтелектуалами як безпосередня підпорядкованість адміністрації Гетьманщини царському урядові. Правове обґрунтування гетьманської влади поряд зі зв'язками при імператорському дворі дозволили Кирилові Розумовському проводити сміливу автономну політику [1, с. 143].

Кирило Григорович зробив чималий внесок у питання ліквідації дискримінації на теренах Гетьманщини: закріпачення українців було заборонено царським указом, а право на здобуття освіти перестало залежати від ознак статі та віку. Гетьман виходив з принципу, що наука, освіта та культура – це засадничі речі для розвитку країни, а відтак всі молоді українці (діти всіх суспільних станів) мають ходити до школи та здобувати загальну освіту. Також Кирило Розумовський мав намір створити університет в Батурині, який знову став гетьманською столицею, а другий заснувати на базі Києво-Могилянської академії, причому сама академія мала б стати богословським факультетом університету; прагнув засновувати друкарні, що б сприяло усебічному розвитку писемності та мови. Втім, планам гетьмана не судилося реалізуватися на практиці: імператриця Катерина II заборонила впровадження університету в Батурині і не дозволила перетворити Києво-Могилянську духовну академію на світський університет. Більш того, імператриця навіть мала намір віддати гетьмана під суд за те, що він прагнув створювати широкі освітні можливості для українців. Втім, гетьман не полишив своїх ідей, а почав опікуватися навчанням здібних юнаків з України та всіляко їх підтримував у подальшій кар'єрі. Михайло Грушевський називав військових канцеляристів доби гетьмана Кирила Розумовського козацькою інтелігенцією, яка підготувала українське національне відродження XIX століття, по суті, заклала підвалини формування майбутніх борців за незалежність, які, як покаже досвід, з плином часу переможуть [2, с. 209].

Прямуючи шляхом по-європейськи демократичних зрушень, гетьман зміцнив автономію Лівобережжя, а також ініціював низку реформ: військову, судову та адміністративну: була модернізована артилерія, в полках вводилися однострої, з України було виведено російські війська, була створена ціла мережа земських, підкоморських і городських судів, країну було поділено на 20 повітів. [2, с. 210-211; 3]. Серед перших заходів гетьмана Кирила Розумовського було відкликання

російських чиновників зі складу Генерального військового суду, який в подальшому, на протязі десяти років, складався з 2-3 генеральних суддів та обраних бунчукових товаришів [4, с. 95].

Реформа Кирила Розумовського створювала в Гетьманщині чітку систему судочинства, яка мала забезпечити права шляхетства як провідної верстви суспільства. Судова реформа запроваджувалася гетьманським універсалом від 19 листопада 1763 р. [5, с. 65].

Гетьман регулярно збирав старшинські ради, а 1763 року для затвердження судової реформи на Гетьманщині скликав у своїй столиці Батурині Генеральні Збори. Ці Збори Кирило Григорович мав намір зробити постійними, перетворивши їх на своєрідний парламент. Справи, пов'язані з Україною, направлялися не до Сенату, а до Колегії закордонних справ, що формально визнавало особливий статус Гетьманщини. В оточенні Кирила Розумовського домінувала думка: у нас з росіянами один монарх, але дві країни, дві держави, з'єднані тільки персональною унією [2, с. 210-211; 3].

Українська адміністрація впроваджувала та планувала різні модернізаційні зміни, деякі з них навіть були схожими на радикальні реформи, що форсувалися в імперіях Центрально-Східної Європи [1, с. 153].

За часів гетьманування Кирила Розумовського не була подолана, а, навпаки, інтенсивно набирала обертів внутрішня слабкість та роздробленість держави, яка проявлялася у забюрократизованості органів управління Гетьманщиною та відсутності консолідованості державного апарату, яка могла б стати рушійною силою європеїзації Гетьманщини, але так і не стала. До того ж, постійний тиск з боку імперського уряду і нагляд «твердої руки» Московії за усім, що відбувалося на теренах української держави, також перешкоджали реальній європеїзації. Російська імперія була безпосередньо не зацікавлена у реальних політичних, економічних та інших зрушеннях і розвитку Гетьманщини, а відтак не давала можливості їх втілити на практиці. Діяльність Кирила Григоровича постійно тримали в полі зору, спрямовуючи “потрібним” Московії чином. Права гетьмана поступово обмежувались: йому заборонялося призначати полковників без згоди уряду, підтримувати дипломатичні зносини з іншими країнами тощо [1, с. 212; 4].

Період гетьманування Кирила Розумовського мав усі шанси стати реальною, повноцінною європеїзацією Гетьманщини, однак, на заваді цьому процесові став жорсткий контроль з боку Російської імперії та складні суспільно-політичні обставини.

Література:

1. Кононенко В. Модернізація Гетьманщини: проекти козацької адміністрації 1687-1764 рр. Київ: Інститут історії України НАН України. 2017. 305 с.
2. Бачинська О. А., Чухліб Т. В., Щербак В. О. Українське козацтво. Золоті сторінки історії. Київ: Кристал Бук, 2015. 398 с.
3. Грабовський С. Про “малоросійський міф ХХІ століття”. Українська минувшина: уроки для сьогодення. 01.07.2011 р. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/pro-malorosiyskiy-mif-hhi-stolittya>
4. Путро О. І. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення ХVІІІ ст.): монографія: (в 2 ч.) / О. І. Путро; М-во культури і туризму України, Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. Київ: ДАКККиМ. 2008. Ч. 1. 2008. 239 с.
5. Дзюба О. Останній гетьман України: Кирило Розумовський. Україна: ad fontes. Світогляд. Видатні постаті. 2010. №2. С. 62-67.

МЕТОДИ ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ

Шкурська Яна Олегівна

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,

Навчально-науковий інститут права Державного

податкового університету

Предмет кожної науки завжди безпосередньо пов'язаний з її методологією. Залежно від того, що треба вивчати, вибираються й відповідні методи аналізу. У сфері історії політичних і правових вчень може використовуватись багатий арсенал філософських та спеціально-наукових методів і насамперед методи формально-логічного, діалектичного, системного, порівняльно-історичного дослідження.

Адже, історія політичних і правових вчень дає класово – історичну оцінку ідей та теорій і водночас виховує повагу, стверджує авторитет справжніх цінностей людського життя [1].

Відповідно, методи історичних і політичних вчень це – логічні прийоми і засоби, які дозволяють виявити зміст теоретичних знань про правові та політичні явища, сформульовані у концепціях мислителів [2].

При вивченні історії політичних та правових вчень використовується увесь спектр загальнонаукових та спеціально наукових методів.

Зокрема, виділяють три групи методів, які дають змогу розкрити зміст вчень, що їх використовують в Історії правових і політичних вчень:

- 1) загальнонаукові;
- 2) загальнологічні;
- 3) спеціально-юридичні.

До першої групи виділяють:

- історичний метод, пов'язаний із виявленням місця і значення конкретних теорій і концепцій у системі політико-правових знань конкретної історичної епохи;

- соціологічний метод виявляє залежність теоретичних концепцій від соціальних та економічних структур суспільства; розкриває залежність державно-правових явищ від типу культури, ідеології ;

- антропологічний підхід, який пояснює зміст права і держави природою людини як родової істоти;

- нормативно-ціннісний підхід, завдяки якому державно-правові явища розглядаються крізь призму їх відповідності (чи невідповідності) принципам справедливості, загального блага, свободи [2].

Тому, призначенням методів другої групи є організація пізнавального процесу; у виборі прийомів міркування.

Друга група поділяється на:

- методи аналізу і синтезу;
- індукції і дедукції;
- абстрагування;
- переходу від абстрактного до конкретного [2].

Так, третя група методів відображають особливості пізнання правових явищ. До:

- метод правового моделювання;
- формально-логічний метод;

– правового експерименту [2].

Отже, із зазначеного вище можна зробити висновок, що історія політичних і правових учень завдяки методів здобула розвитку і досягнення в історії.

Література:

1. Марчук В. П., Марчук Г. В. Історія політичних і правових вчень: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закл. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 480 с. Бібліогр.: URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/p10_09.pdf (дата звернення: 21.09.2022).
2. Шульженко Ф. П., Андрусяк Т. Г. Історія політичних і правових вчень: навчальний посібник. К.: Юрінком Інтер, 1999. 304 с. URL: <https://studfile.net/preview/5650393/> (дата звернення: 21.09.2022).

Науковий керівник: Боднарчук Оксана Іванівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри приватного права, Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ РАДЯНІЗАЦІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Боднарчук Олег Григорович

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри

приватного права Навчально-наукового інституту

Державного податкового університету

Передвоєнний період з 1939-1941 роки ознаменувався приходом на західноукраїнські землі радянської влади. Радянізація – насильницьке насадження норм економічного, суспільно-політичного та культурного життя, що було характерним для СРСР. Зокрема, 1 листопада 1939 року позачергова п'ята сесія Верховної Ради СРСР прийняла Закон «Про включення Західної України до складу СРСР з возз'єднанням її з Українською РСР», а 13 листопада це рішення формально закріпила позачергова третя сесія ВР УРСР, ухваливши Закон «Про прийняття Західної України до складу УРСР».

Потрібно зазначити, що сам процес «приєднання» західноукраїнських земель теж був досить специфічним. У СРСР був апробований своєрідний метод реалізації права на «самовизначення» шляхом проведення виборів представницьких органів, які в односторонньому порядку зверталися з проханням «захистити» західноукраїнські землі та прийняти до складу УРСР і СРСР.

Відтак, для успішного проведення заходів радянізації на захоплених землях, ще перед вступом у край Червоної армії, в політорганах військових частин були визначені та відповідно підготовлені політпрацівники, а також рядові комуністи і комсомольці для проведення роботи серед цивільного населення. Саме вони зайняли усі основні місця в міських тимчасових управліннях та селянських комітетах, що представляли нові органи влади й управління на місцях. Залучалися й місцеві активісти, яких визначали за класовою ознакою. Діяльність створених і контрольованих більшовиками тимчасових органів радянської влади створили ґрунт для офіційно-формального включення Західної України до СРСР [1, с. 143].

Незважаючи на зловживання та насильницький характер радянзації, усі заходи по роботі з населенням Західної України носили організований характер. Армійські ідеологічні структури реалізовували зовнішньополітичний курс СРСР та використовували усі можливі ресурси для здійснення інформаційно-психологічного впливу на місцеве населення приєднаних територій. Для здійснення широкомасштабних заходів інформаційно-психологічного впливу вони мали відповідне матеріально-технічне та фінансове забезпечення. Керівництво Головного управління РСЧА особливо ретельно підходило до відбору і підготовки фахівців-ідеологів для роботи з місцевим населенням. Проведена пропагандистська кампанія щодо легітимізації незаконної територіальної анексії сприяла формуванню нової політичної ідеології. Населення Західної України неоднозначно сприймало зміни у життєвому укладі та необхідність дотримуватися нових політичних стандартів. Усе це створювало підвалини для формування майбутніх протестних рухів та конструювання сучасного європейського ландшафту [2, с. 136].

Зауважимо, що для зміцнення нової влади в Західну Україну було направлено 86 тис. партійних, комсомольських, профспілкових діячів. Сюди також направляли вчителів, культпрацівників, агрономів, лікарів тощо. Більшість із них становили молоді люди без освіти й відповідного досвіду роботи, що спричиняло чимало конфліктів із місцевим населенням.

Крім того, одним із заходів радянзації був розподіл націоналізованого житла колишніх польських чиновників, власників підприємств, поміщиків тощо. Значну кількість квартир отримали переселенці з Наддніпрянщини.

Включивши західноукраїнські землі до радянської системи, комуністичний режим із перших кроків розпочав репресивні акції. Радянський репресивний апарат брав на озброєння два взаємодоповнюючих стратегічних прийоми: депортуючи широкі верстви громадян, він водночас ретельно відстежував й вибірково усував осіб, яких він вважав «ворогами народу».

Зокрема, депортація цивільного як українського, так і польського населення, була проведена радянськими органами у три етапи. В ході першого етапу депортацій, що розпочався 10 лютого 1940 року, із новоприєднаних західних областей у північні райони європейської

частини СРСР, в Сибір і Казахстан насильно вивезено 220 тис. осіб. 13 квітня того ж року розпочався другий етап депортацій, в результаті якого з краю було виселено 320 тис. осіб цивільного населення. У червні-липні 1940 року, впродовж третього етапу, було насильно вивезено 240 тис. осіб. На підготовку до виїзду населенню давалося від 30 хвилин до двох годин, дозволялося брати лише одяг, взуття, продукти харчування на один місяць, всього до 500 кг на сім'ю. Перевезення здійснювалося у товарних вагонах під озброєною вартою, оскільки ці люди називалися «ворогами народу» [3].

Зауважимо, що загалом за 1939-1941 рр. жертвами репресій – депортацій, ув'язнень, розстрілів – став чи не кожен десятий мешканець Західної України. В одній лише Галичині – Дрогобицькій, Львівській, Станіславській та Тернопільській областях – за підрахунками дослідника І. Андрухів, за той період населення зменшилося майже на 700 000 чол. Тільки за один рік до 90 000 осіб було репресовано за політичними ознаками на Буковині та в Бессарабії. Ці дані свідчать, що репресії комуністичного режиму як в цілому по Україні, так і на новоприєднаних західноукраїнських землях, носили масовий характер і були спрямовані на знищення та асиміляцію української нації [4].

Отже, виходячи із вище зазначеного, можна стверджувати, що не про «братів слов'ян» піклувався Кремль, а про нові території. ... Прикриваючись реалізацією міжнародного принципу «права на взаємодопомогу», керівництво СРСР, насамперед, переймалося тим, щоб на території Західної України не утворилася державна формація, що призведе до втрати сировинного придатку і створюватиме небезпеку для стабільності держави, оскільки може потягнути за собою «самореалізацію» великої України [5, с. 50].

Відтак, на сьогодні в українському суспільстві продовжується боротьба між минулим – радянським і майбутнім – європейським.

Література:

1. Гаврилів І. О. Більшовицький терор на західноукраїнських землях у 1939-1941 рр. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 612 : Держава та армія. С. 141-148.

2. Павловська С. В. Діяльність радянських військових ідеологічних структур серед населення Західної України, Буковини та Бессарабії у 1939-1940 рр. *Воєнно-історичний вісник*. 2019. 1 (31). С. 129-139.
3. Радянiзацiя Захiдної України (1939–1941 роки). URL : https://rawapravo.at.ua/load/istorija/istorichna_dovidka/radjanizacija_zakhidnoj_i_ukrajini_1939_1941_roki/7-1-0-6 (дата звернення: 20.09.2022 р.).
4. «Радянiзацiя» Захiдної України. URL : https://pidru4niki.com/13710425/istoriya/radyanizatsiya_zahidnoyi_ukrayini (дата звернення: 20.09.2022 р.).
5. Андрухiв О. I. Iсторико-правова характеристика «першої радянiзацiї» захiдноукраїнських земель (1939-1941 р.р.). *Науково-iнформацiйний вiсник*. 2015. № 11. С. 45-51.

«КИЕВЛЯНИН» ПРО ПОВСЯКДЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Кузнець Тетяна Володимирівна

*доктор історичних наук, професор, Уманський державний
педагогічний університет імені Павла Тичини*

Історія повсякденності уже набула загальної легітимації в українській історіографії і стала одним із зрізів минулого, без якого розповідь про минуле буде неповною. Розуміючи, за Ф. Броделем, що «повсякденність – та сторона життя, в яку ми буваємо втягнутими, навіть не усвідомлюючи, – звичка чи навіть рутинна, це тисячі дій, що плінуть і закінчуються наче самі по собі, виконання яких не вимагає нічийих рішень та котрі відбуваються, щиро кажучи, майже не торкаючись нашої свідомості [1, с. 15]. Виходячи з такого бачення сутності повсякдення, зрозумілою є широта діапазону аспектів дослідження історії повсякдення. Уявлення про різноплановість тематики можуть скласти, наприклад, матеріали всеукраїнської конференції «Історія повсякденності: теорія та практика» [2], збірник якої містить близько дев'яноста тем. На конференції обговорювались питання методології, історіографії, тематичної спрямованості історії повсякдення і т. д. Історіографія історії повсякденності має і фундаментальні синтетичні

праці, що охоплюють увесь спектр минулого на певній території та в певну добу. З 2010 р. Інститутом історії України НАН України зініційована серія монографічних видань під назвою «З історії повсякденного життя в Україні», першою з яких стала монографія «Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928 рр.)» [3]. Є усі підстави твердити про теоретико-методологічні напрацювання та досвід висвітлення історії повсякдення, про окреслення контурів джерельної бази для вивчення повсякденної історії.

У комплексі історичних джерел з історії повсякдення є і періодична преса, яка містить величезні пласти інформації про життя соціуму у різних часових проміжках. Проілюструємо це на прикладі губернської газети «Киевлянин» (1864-1919 рр.), яка була найпоширенішою в усьому Піденно-Західному краєві. Змінюючи свій характер від ліберальної громадсько-політичної газети до консервативної у ХХ ст., вона видавалась великим накладом, а отже, інформація з неї була доволі поширеною.

Систематизація публікацій з «Киевлянина» кінця ХІХ – поч. ХХ ст. про повсякдення населення Уманського повіту показала, що введення до наукового обігу інформації з газетних шпальт значно розширить уявлення про повсякденне життя.

Уманський повіт серед дванадцяти повітів Київської губернії ХІХ – поч. ХХ ст. був третім за величиною площі та другим за густотою населення, яке мало поліетнічний та поліконфесійний склад. Найбільше публікацій присвячено сільським мешканцям, які становили переважну більшість у порівнянні з населенням повітового центру. На шпальтах «Киевлянина» було виявлено близько 40 заміток про девіантну поведінку в родинях мешканців Уманського повіту, про сімейно-шлюбні відносини, про суспільну мораль. За тематичною ознакою це інформація про самосуд селян над крадіями (3 публікації), про насильство в сім'ї (7 публ.), про проблему «батьки-діти» (2 публ.), про убивство дружини за подружню зраду (11 публ.), про вбивство родича в стані алкогольного сп'яніння (10 публ.), про вбивство родича в процесі суперечки за землю (2 публ.), про вбивство проституток (2 публ.). Ці матеріали доповнюють історію повсякдення, але особливий інтерес складають загальні характеристики сільського життя.

Консервативний «Киевлянин» публікував роздуми власних кореспондентів про упадок моралі в середовищі сільського соціуму, який найдовше зберігав патріархальні традиції. В одному з жовтневих номерів 1909 року поміщена кореспонденція з Уманського повіту про те, як революційна хвиля (революція 1905 – 1907 рр. – авт.) розбурхала сільський уклад. Призвідцем усіх перемін автор публікації називає сільську молодь, «яка у вищій мірі є розгнuzданим елементом, через який сільське життя втрачає свою привабливість» [4, с. 4]. Цю молодь охарактеризовано так: вона в переважній більшості грамотна, але зовсім не вихована, у неї нема страху перед авторитетами, яким традиційно керувалося старе покоління селян; у неї нема почуття релігійності і нема страху перед начальством, якого село і не має. Грамотність дає можливість селянській молоді читати газети, які поставляють «напівінтелегенти міських поселень», а з газет вона робить висновок про вседозволеність, якою підміняється поняття «свобода». Відтак, зменшується і авторитет батьків і старші покоління втрачають вплив на молодь. Поширюються п'янство, крадіжки, розбої. Розгнuzданості сільського життя сприяє відсутність сільської поліції, яка б могла підтримувати хоч загальний порядок. А так і видимість порядку нема кому створювати. Загальна поліція – становий пристав і урядник – далеко від щоденного сільського життя і, до того ж, вони не мають особливого бажання займатися побутовими речами. Про мирових посередників, як охоронців сільського спокою і мови бути не могло. Навіть волосний суд, до якого селянин має право звертатися за захистом, названий пародією на суд, де культивується не ідея правосуддя і справедливості, а процвітає волокита і хабарництво. А тому процвітає безкарність. Коли вже вона добре дістане, то вдаються до такої форми помсти як підпал. І як правило, селяни знають хто підпалив, але не видають його так як самі бояться пожежі.

Резюмуючи свою характеристику сільських настроїв, автор публікації зазначив, що «в наших селах керівна роль переходить в руки плохих елементів» [5, с. 4]. І якщо як шлях в майбутнє вказується на демократизацію виборного земства і збільшення в ньому селянського елемента, то при таких настроях і поведках цього елемента, перспектива майбуття є дуже не визначеною. «Коли старші бояться молодих, а молоді схильні до розбою, може получитися така «демократизація»,

від якої її жертви вовком завиють» [6, с. 4]. Такою безрадісною представлена характеристика сільських настроїв.

Загальна характеристика сільського життя мала своє продовження в наступних номерах «Києвлянина». У номері за 8 листопада 1909 року опублікована кореспонденція з Уманського повіту про святкові дні в селянському побуті. Тоді це питання дещо втратило свою гостроту на відміну від ситуації двадцяти-двадцятип'ятирічної давності, коли святкових днів було дуже багато. А так як найбільше їх припадало на літо, то це негативно відображалось на польових роботах. Так, селяни святкували: усі недільні дні, усі двонадесяті свята, табельні дні (царські свята) їх примушувала святкувати поліція, а загалом вони святкували усі дні – пережитки язичництва. Зокрема святкували: Прокопія «паликопи», Гавриїла «громника», «десяту п'ятницю», «чистий четвер», «праву середу», Івана Купала тощо. Автор осудливо пише про те, що через велику кількість свят іноді в саму гарячу пору збору урожаю селяни не працювали. «Часто хліб гнив від дощів або зерно обсипалося від спеки, але селяни ходили, склавши руки, і не наважувались порушити «празник» [7, с. 4]. З огляду на це, в деяких сільськогосподарських товариствах, у т. ч. і в Київському, піднімалося питання про необхідність скорочення кількості святкових днів як один із шляхів поліпшення добробуту селян.

Та за двадцять п'ять останніх років, – написав кореспондент губернської газети, – життя саме внесло корективи у селянський побут і кількість святкових днів поступово скорочувалася. Народні свята відходили на задній план, а на передньому превалювали табельні дні. За імператорства Олександра III видане розпорядження, щоб урочисте святкування табельних днів з буднів переносилось на недільні дні. З того часу поліція перестала забороняти працювати селянам в дні царських свят. До того ж, старші покоління, що пам'ятали кріпацтво, відходять і поступово забуваються свята з язичництва. «Паликопи» і «громники» святкувалися старими людьми, які практично не зайняті у польових роботах. Селяни в гарячу пору працюють не звертаючи увагу на маленьке святечко.

З долею невдоволення автор пише про так звані «праздники» місцевого значення (співвідносяться з храмовими посвятами – авт.), які не підвласні часові, і які припадають зазвичай на жовтень і листопад.

Релігійний підтекст у святкуванні «праздників» часто забувається і вони перетворюються на величезну гостину з п'янством і розгулом. «На такі «праздники» збираються в селі сусіди, родичі з інших сіл, підходять жебраки і бражничання продовжується цілий тиждень» [8, с. 4]. Взагалі релігійність серед селянської молоді, особливо чоловічої статі, яка побувала на відхожих промислах і трохи грамотна, помітно зменшується. Це викликало занепокоєння, тому що з релігійністю пов'язані моральні норми, які порушувалися. І такі процеси можуть привести до того, що потрібно буде не скорочувати кількість святкових днів, а навпаки, запроваджувати поняття «Божих днів».

Дана розвідка утверджує в думці, що публікації періодичної преси є невичерпним джерелом для вивчення історії повсякдення.

Література:

1. Бродель Ф. Структура повсякденності: можливе і неможливе. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV – XVIII ст. / пер. з фр.: в 3-х т. К.: Основи, 1997. Т. 1. С. 15.
2. Історія повсякденності: теорія та практика. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, 14-15 травня 2010 р., Переяслав-Хмельницький / Упоряд.: Лукашевич О. М., Нагайко Т. В. Переяслав-Хмельницький, 2010. 246 с.
3. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928 рр.): Колект. монографія / Відпов. ред. С. В. Кульчицький: В 2 ч. Ч. 1. К., 2009. 445 с.; Ч. 2. К., 2010. 382 с.
4. Уманский у. *Киевлянин*. 1909. 31 октября. С. 4.
5. Уманский у. *Киевлянин*. 1909. 31 октября. С. 4.
6. Уманский у. *Киевлянин*. 1909. 31 октября. С. 4.
7. Уманский у. *Киевлянин*. 1909. 8 ноября. С. 4.
8. Уманский у. *Киевлянин*. 1909. 8 ноября. С. 4.

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ УКРАЇНИ

Романець Людмила Миколаївна

*кандидат історичних наук, Відокремлений структурний
підрозділ «Вінницький фаховий коледж Національного
університету харчових технологій»*

Гінетова Тетяна Леонтіївна

*зав. сектором Інституту модернізації змісту освіти
Міністерства освіти і науки України, м. Київ*

Дошкільне дитинство є особливим важливим етапом у житті кожної людини. В цей період проходить процес формування особистості дитини, наслідки якого супроводжують її протягом життя.

Дошкільна освіта – фундамент, на якому базується вся подальша освіта. Це є незаперечною істиною, котру слід врахувати в своїй діяльності владним структурам як освітянського, так і державного управління, від найнижчого до найвищого рівнів.

Соціально-економічні зміни, які спостерігалися в останні роки в Україні, вплинули на стан збереження і розвитку дошкільної освіти.

З 1991 до початку ХХІ ст. система дошкільного виховання в Україні зазнала досить істотних втрат. Протягом цих років у регіонах держави перестали функціонувати 7.3 тис. дошкільних навчальних закладів. Охоплення дітей суспільним дошкільним вихованням із 57% (1990 р.) знизилося до 40% (2001 р.), а в окремих регіонах цей показник становив лише 19%. Це означає, що більша кількість українських дошкільнят не мали змоги отримати необхідного для свого віку рівня освіти та належним чином бути підготовленими до школи. Проте, незважаючи на таку ситуацію, в Україні відбувається становлення національної системи законодавства в галузі освіти, в якому враховуються, аналізуються, акумулюються найкращі надбання цивілізації у справі навчання та виховання підрастаючого покоління [1, 241с].

У Законі України «Про освіту» (1996 р.) [2], Національній доктрині розвитку освіти (2003 р.) дошкільна освіта визначена як початкова

базова ланка у системі загальної безперервної освіти людини. Закон України «Про дошкільну освіту» (2001 р.) гласить, що дошкільна освіта в українській державі є обов'язковою. На підставі вищезгаданих законодавчих актів Кабінетом Міністрів України затверджено Положення «Про дошкільний навчальний заклад» (2003 р.). Державною національною програмою «Освіта» (Україна ХХІ століття) [3] окреслено стратегічні завдання розвитку освіти, серед яких чільне місце займають ті, котрі пов'язані з перебудовою управлінського механізму системи освіти на принципах демократизації, децентралізації та гуманізації.

Аналіз Закону України «Про дошкільну освіту» [4] показав, що текст його, особливо розділу І, відображає основні концептуальні позиції про права дитини Основного Закону України – Конституції та частину загальних понять Конвенції ООН.

В змісті багатьох статей Закону засвідчується високий рівень піклування держави Україна про дітей дошкільного віку й проголошується право на дошкільну освіту, береться відповідальність і зобов'язання щодо її забезпечення, підкреслюється пріоритетність дошкільної освіти у системі безперервної освіти і як основи розкриття особистісного потенціалу дитини. В Законі достатня увага приділяється батькам, ролі сім'ї у вихованні дітей. «Шанобливе ставлення до родини» ставиться як завдання дошкільної освіти.

Крім цього в окремих статтях Закону стверджується право батьків, як законних представників дітей, на вибір форми здійснення дошкільної освіти, право домагатися встановлення гнучкого режиму в роботі дошкільного навчального закладу, право «захищати законні інтереси своїх дітей у відповідних державних органах і суді» [5, с. 26].

Знайомство з текстом Закону демонструє, що нормативно-правова лексика його насичена висловлюваннями і формулюваннями, які свідчать про демократичні і правові засади законодавства України у сфері дошкільної освіти.

Зміни, що вносяться в нові нормативно-правові документи, особливо з 2009 року, мають ознаки передових новітніх світоглядних позицій. Але їх недостатньо через безсистемність внесених доповнень.

Важливо відзначити зміни до закону від 03.07.2012 року, які включили до тексту 7 статті, яка прописує завдання дошкільної освіти, наступний абзац: «виховання у дітей любові до України, шанобливого

ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови».

Законом від 05.06.2014р. внесені зміни, які захищають права дітей з особливими потребами: «У всіх типах дошкільних навчальних закладів при реалізації права дітей на дошкільну освіту враховуються особливі освітні потреби у навчанні і вихованні кожної дитини, у тому числі дітей з особливими освітніми потребами відповідно до принципів інклюзивної освіти». Це гарний шлях, для захисту прав дітей з особливими потребами, проте наразі цій проблемі ще не приділено достатньо уваги.

Отже, у своєму історичному розвитку система дошкільної освіти об'єктивно включала відповідну систему управління нею, котра забезпечувала процеси становлення, відродження та стабільного розвитку суспільного дошкільного виховання. Ця система успішно себе проявляла в умовах планово-директивних підходів до управління всіма соціально-економічними процесами в державі [5, с. 26].

Література:

1. Маніленко П. Освітня нива і дошкілля: [в с. Джулінка Бершадського району: історія та сьогодення]/ П. Маніленко// Джулінка всміхається століттям: історико-краєзн.нарис/ П. Маніленко. – Вінниця, 2009. – С. 241-275.
2. Закон України «Про освіту» м. Київ, 23 травня 1991р. № 1060-ХІІ із змінами і доповненнями.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
4. Закон України «Про дошкільну освіту» м. Київ, 11 липня 2001 р. №2628-ІІІ із змінами та доповненнями.
5. Мазак А. В. Управління освітньою галуззю в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: регіональний аспект: Дис. ...к.держ.упр.: – К., 2005. – 199 с.

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА РОЗВИТКУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В 1990-2010 рр.

Романюк Іван Миронович

*доктор історичних наук, Вінницький державний
педагогічний університет ім. М. Коцюбинського*

Гінетова Тетяна Леонтіївна

*зав. сектором Інституту модернізації змісту освіти
Міністерства освіти і науки України, м. Київ*

Доцільність дослідження державної політики в галузі середньої освіти в Україні зумовлена наявністю прогалин у висвітленні проблем формування та реалізації державної політики в галузі середньої освіти в різні історичні періоди Української держави, зокрема за останні роки незалежності, необхідністю закріплення її в нормативно-правових актах про освіту, а також потребою в об'єктивному та неупередженому теоретико-історичному аналізі ролі органів управління освітою в реалізації державної політики в галузі освіти, впливу внутрішніх та зовнішніх чинників на процеси її формування та впровадження.

Найпершим законом, що визначає поняття середньої освіти, принципи освітнього процесу в Україні, права учасників навчального процесу і відмежовує освітню сферу вже незалежної України, є Закон України «Про освіту» [1] від 23 травня 1991 року. Закон не вносив принципових відмінностей в систему освіти України від системи освіти Союзу. Різниця полягала лише в тому, що тепер освітня сфера керувалась Конституцією України, що вносило зміни в мовне та ідеологічне питання. Проте закон виявився нездатним побороти основні проблеми, які залишились від минулого [2, с. 26] .

Тому у вересні 1991 р. рішенням колегії Міністерства освіти України було затверджено Концепцію середньої загальноосвітньої школи України, в якій основною тезою була критика діючої системи освіти. В цьому документі також затверджувалась III-ступенева загальноосвітня школа, демократичні права учнів, визначалась наповненість класу та незалежність школи від політичного стану країни.

Основними положеннями щодо середньої освіти є принципи, завдання та обов'язки держави щодо забезпечення високого рівня освіти в дітей, а також варто виділити статтю 36 Закону України «Про освіту», де вказано, основним видом середніх навчальних закладів є середня загальноосвітня школа трьох ступенів:

- перший – початкова школа, що забезпечує початкову загальну освіту;

- другий – основна школа, що забезпечує базову загальну середню освіту;

- третій – старша школа, що забезпечує повну загальну середню освіту .

Стаття також передбачає створення профільних класів, вечірніх форм навчання, вік, з якого дитина має право навчатись у школі, право прискореного закінчення школи, складання іспитів екстерном.

В грудні 1992 р. відбувся Всеукраїнський з'їзд працівників освіти, на якому було розглянуто основні позиції Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»). Майже цілий рік йшло доопрацювання цього документу і лише 3 листопада 1993 р. Кабінет Міністрів затвердив цю програму [2, с. 26].

Закон України «Про освіту» має домінуюче значення, на його основі розроблялися інші закони, які визначають нормативно-правові засади функціонування всієї структури освіти. Він в загальних рисах визначає і регулює суспільні відносини в галузі навчання, виховання, професійної, наукової, загальнокультурної підготовки громадян України.

Після визначення загального курсу виховання школярів у школі, наступних суттєвих змін вона дійсно зазнала після прийняття Закону України «Про загальну середню освіту» у травні 1999 р. [3].

В законі вказується обов'язкове середнє навчання, нові пріоритети виховання дітей, а також прописується класифікація загальноосвітніх навчальних закладів.

Також суттєві зміни відбулись у 2000 році, коли наказом Міністерством освіти і науки України було запроваджено 12-бальну шкалу оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти [4, с. 16].

Пізніших змін закону «Про середню освіту» зазнавала частина 1 статті 12 щодо терміну навчання, але у 2010 році її залишили у редакції,

що термін навчання для здобуття повної загальної середньої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів становить 11 років.

Отже, основні перспективи подальшого вдосконалення та модернізації державної політики в галузі середньої освіти в Україні полягають у забезпеченні реального переходу до нової якості освіти; рівного доступу до неї; запровадженні інноваційних технологій навчання, приведенні у відповідність з європейськими стандартами наукового та науково-методичного забезпечення; створенні ефективного механізму залучення та використання ресурсів держави для потреб середньої освіти; децентралізації управління середньою освітою та налагодження ефективної співпраці з громадськістю; підвищенні якості підготовки педагогічних кадрів шляхом модернізації змісту педагогічної освіти; узгодженні потреб ринку освітніх послуг та ринку праці тощо [5, с. 2-5].

Література:

1. Закон України «Про освіту» м. Київ, 23 травня 1991 р. №1060-XII із змінами і доповненнями.
2. Освіта в Україні: Нормативна база. – 2-е вид. К.: КНТ, 2006. 484 с.
3. Закон України «Про загальну середню освіту» м. Київ, 13 травня 1999 р. № 651-XIV із змінами і доповненнями.
4. Розвиток освіти в Україні (1992-1993 рр.): Доп. 44-ї сесії Міжнар. конф. з питань освіти (жовтень 1994). К.: Міносвіти України, 1994. 118 с.
5. Гуцол А. О. Нація може бути без усього, але не без школи: [про стан освіти в обл.] / А. О. Гуцол // Вінниччина. 1995. 14 червня.

МИТНА СПРАВА ПОЛЬЩІ НА КОРДОНІ З УКРАЇНОЮ: 100 РОКІВ ТОМУ ТА СЬОГОДНІ

Русенко Святослав Ярославович

*аспірант, Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

З початку повномасштабного вторгнення росії на територію нашої держави та запровадження військового стану україно-польські митні відносини знаходяться в режимі форс-мажорного навантаження. Такі

зміни пов'язані із забезпечення оборонної здатності країни та стабільної роботи економіки та підтримку всіх сфер життя українців.

З 24 лютого відбулося кілька хвиль нетипового навантаження, які можна поділити на наступні періоди:

1. Хвиля біженців з України (з 24 лютого по травень 2022). Багато кілометрові черги в бік Польщі. Пропуск громадян, товарів та транспортних засобів здійснювався за максимально спрощеними процедурами.

2. Ввезення в Україну гуманітарних вантажів та озброєння (з березня по даний час). Організація допомоги від урядів країн з цілого світу та численної діаспори українців по цілому світу спровокувала логістичну кризу на кордоні Польщі та України, пропускна можливість була низ для такої кількості вантажів, а повітряний простір України під час війни закритий.

3. Ажіотаж так званого «нульового розмитнення» транспортних засобів (з 5 квітня по 1 липня). Українці втратили за період війни велику кількість автомобілів. Цифри фігурують різні – від 90 тисяч автомобілів (цифри KSE) до півмільйона автомобілів [1]. Навіть за умови мінімальної кількості втрат в 90 тисяч – це істотний автопарк, який найближчим часом не відновиться. Введення пільг пожвавив ринок вживаних автомобілів, що дозволило громадянам відновити власний автопарк. Допоки були пільги на автомобілі – вони почали масово ввозитись в Україну і швидко розмитнюватись. Але це призвело до величезних черг на кордоні в Україну, інколи перешкоджаючи швидкому ввезенню гуманітарної допомоги.

4. Експорт сільськогосподарської продукції автомобільним транспортом (з квітня по даний час). Через ризики агресії російського військового флоту, експорт української продукції відбувався за допомогою автомобільних перевезень.

Тому, з метою недопущення логістичної, транспортної та гуманітарної катастроф на кордоні між Україною та Польщею було прийнято рішення з 1 вересня перетин кордону вантажними транспортними засобами дозволеною максимальною масою до 7,5 тонни здійснюється і через пункт пропуску «Угринів», «Устилуг», «Грушів» та «Смільниця» [2]. Всі інші вантажні транспортні засоби дозволеною

максимальною масою більше 7,5 тонни здійснюються через пункти пропуску: «Рава-Руська», «Краківець», «Шегині» та «Ягодин».

Дана новина активно обговорювалась у соціальних мережах і вважається новаторською та працює як пілотний проєкт.

Але історія показує, що 100 років тому польські митні органи теж здійснювали митні оформлення вантажів з розмежуванням транспортних потоків та диференціацією транспортних потужностей у пунктах пропуску.

Так, в лютому 1920 року відділ у справах митної організації, митної справи і митного тарифу перейменовано в Митний департамент (Departament Cel), що стало першим кроком до виокремлення митних органів з загальної системи фінансових органів Речі Посполитої. На чолі департаменту стояв директор і віцедиректор, яким підпорядковувалось 7 відділів (законодавчий, організаційно-персональний, рахунковий, господарський, тарифний, карний та прикордонної охорони) [4].

11 жовтня 1922 року Розпорядженням Ради Міністрів створено дирекції мит (Dyrekcja Cel) або митні дирекції як територіальну владу другої інстанції на російському та австрійському кордоні. Такі Дирекції мит утворено у Варшаві, Вільнюсі і Львові [3]. Західноукраїнські землі входили в зони діяльності Дирекції мит у Варшаві та у Львові. Дирекції мит у Варшаві підпорядковувалися воєводства: Варшавське, Келецьке, Лодзьке, Люблінське, Волинське, Поліське і частково Білостоцьке, а Дирекції мит в Львові підпорядковувалися воєводства: Краківське, Львівське, Станіславське і Тернопільське [3]. Дирекція мит у Львові перебрала повноваження здійснення митної справи від казначейських органів у Львові і Кракові [3].

Дирекція мит здійснювала управління митницями, органами митної варти та безпосередньо підпорядковувалася Міністерству фінансів.

До компетенції дирекції мит входило здійснення митної справи і охорони кордонів у межах передбачених повноваженнями митних органів другої інстанції шляхом митних приписів, нагляд за підпорядкованими митними органами та органами митної варти, наповнення державного бюджету в межах покладених на нього обов'язків шляхом відповідних приписів, ведення особових справ службовців і підпорядкованих митних органів та митної варти, а також адміністративних справ в межах передбачених для адміністративного фінансового органу другої інстанції (фінансових установ).

Дирекція мит приймала рішення у другій та останній інстанції у тих справах, що відносились до сфери діяльності підпорядкованих митних органів та органів митної варти, а у справах непідпорядкованих Міністерству фінансів та які не відносяться до сфери діяльності митних органів чи органів митної варти приймала рішення першої інстанції.

На чолі дирекції мит стояв Директор, який призначався міністром фінансів [3]. Пізніше також утворено дирекцію мит в Мисловіцах [4].

24 березня 1923 р. Розпорядженням Міністра фінансів визначено організацію і сферу діяльності дирекції мит в межах російського та австрійського кордонів. Вона "здійснювала керівництво всіма службовцями, які були нижчими за посадою в митних органах та в митній варті в адміністративному окрузі Дирекції мит...". Заступника Директора призначало Міністерство фінансів за поданням Директора [5]. Відповідно до характеру справ, дирекція мит ділилася на три відділи (адміністративний, митних процедур, рахунковий та відділ фахового контролю) [5].

Товари, експорт яких декларант міг декларувати усно, вивозились через будь-які митні органи. Товари, експорт яких декларант повинен був декларувати письмово, вивозились тільки через митниці першого класу. Оформлення товарів в митних органах другого класу здійснювалося не цілодобово, а протягом робочого дня в зимовий період від 1 жовтня до 1 березня з 8 год. ранку до 17 год. вечора з перервою з 12 год. до 13 год. а в літній період з 7 год. ранку до 19 год. вечора з перервою з 12 год. до 14 год. З метою переходу подорожніх та жителів прикордонної смуги крім митних органів першого та другого класів створювалися митні пости. Вони підпорядковувалися відповідним митницям [5].

Згідно мапи автомобільних доріг Польщі станом на 1939 рік (Мара samochodowa Polski 1939 roku), найбільша кількість основних міжнародних транзитних шляхів проходила через територію західноукраїнських земель [6].

Станом на 1930 рік у Польщі функціонувала 61 митниця першого класу, 123 митниці другого класу і 20 митних представництв [7]. До першого класу відносилися митниці в Перемишлі, Чорному Дунайці, Лупкові, Сянках, Звардоні, Тарнові, Мушині, Станіславові, Снятині-Залуччі, Лавочні, Львові, Вороненках; до другого класу – митниці в

Чижні, Барвінку біля Дуклі, Козацовці, Лисій Полянці, Недзїці, Заліщиках, Корбелові, Кутах, Юрдові [8].

Література:

1. Інтернет-ресурс. Українці втратили 90 тисяч автівок через війну. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/05/3/686592/> (дата звернення: 20.09.2022)
2. Інтернет-ресурс. Інформація для громадян, які планують поїздки до Польщі. Режим доступу: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/1661930735-Informaciya-dlya-gromadyan-yaki-planuyut-poizdku-do-Polshchi/> (дата звернення: 20.09.2022)
3. Rozporządzenie Rady Ministrów z 11 października 1922 roku w przedmiocie ustanowienia Dyrekcji celi, jako okręgowych władz II instancji na obszarze b. zaboru rosyjskiego i austriackiego // Dzennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1922. – Nr 91 – poz. 846.
4. Polska administracja celna w okresie międzywojennym [Електронний ресурс] / М. Woźniczko // Monitor prawa celnego i podatkowego. – Режим доступу: <http://www.monitorc.pl/roczniki/1996/3-CEL.pdf> (дата звернення: 20.09.2022)
5. Rozporządzenie Ministra Skarbu z dnia 24 marca 1923 roku w przedmiocie organizacji i zakresu działania Dyrekcji celi na obszarze b. zaboru rosyjskiego i austriackiego// Dzennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1923. – Nr 38. – poz. 258.
6. Mapa samochodowa Polski 1939 roku (stan dróg na 1939/40). – Warszawa: πTR Kartografia, 2005.
7. Historia [Електронний ресурс] // Urząd Celny (Baza Urzędów Celnych). – Режим доступу: <http://urządcelny.pl/historia> (дата звернення: 20.09.2022)
8. Русенко С. Я. Формування структури польських митних органів та їх повноваження на теренах західноукраїнських земель в міжвоєнний період ХХ століття// Збірник наукових праць: Історія торгівлі податків та мита. – Дніпропетровськ, 2011. – № 2 (4). – С. 114-118.

Науковий керівник: Куций Іван Петрович, доктор історичних наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ЗМІСТ

Теорія держави і права. Філософія права

Ванджурак Роман Васильович АРИСТОТЕЛІВСЬКЕ ВЧЕННЯ
ПРО ПРИРОДУ ЛЮДИНИ ТА СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ
СПРАВЕДЛИВОСТІ.....3

Юхимюк Ольга Михайлівна ПРИНЦИП СОЦІАЛЬНОЇ
СПРАВЕДЛИВОСТІ В РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО
ТРИБУНАЛУ ПОЛЬЩІ: ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ.....7

*Юхимюк Ольга Михайлівна, Гламазда Петро Володимирович,
Кравчук Микола Артемович* ПРАВО НА ПРИСУТНІСТЬ
В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ В СВІТЛІ ПРАКТИКИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ:
ОКРЕМІ АСПЕКТИ.....11

**Конституційне право. Конституційне процесуальне право.
Адміністративне право. Адміністративне процесуальне право.
Митне та податкове право. Міжнародне право. Муніципальне право**

Мартиновський Володимир Володимирович ДЕРЖАВНЕ
УПРАВЛІННЯ ЯК СКЛАДОВА СУСПІЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ.....15

Марченко Олена Олександрівна РОЛЬ АДМІНІСТРАТИВНИХ
СУДІВ У ЗАХИСТІ СУБ'ЄКТИВНИХ ПУБЛІЧНИХ ПРАВ.....19

Саадулаєв Анзор Ібрагімович ПРОЦЕСУАЛЬНЕ
ПРЕДСТАВНИЦТВО ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....24

<i>Філатов Віктор Вікторович</i> ЩОДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «СПРАВЕДЛИВІСТЬ» ТА «ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ» В КОНЦЕНЦІЇ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ.....	28
---	----

**Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право.
Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне
приватне право. Трудове право та право соціального забезпечення**

<i>Koval Iryna, Byelomyestnov Oleksandr</i> THE INFLUENCE OF THE PRACTICE OF THE ECtHR ON THE FORMATION OF THE CONTENT OF THE RIGHT TO JUDICIAL PROTECTION OF BUSINESS ENTITIES IN UKRAINE AND ITS IMPLEMENTATION.....	33
---	----

<i>Корнєва Поліна Михайлівна</i> ЩОДО ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ЗА КОРДОНОМ.....	39
--	----

<i>Мешков Владислав Владиславович</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ІСТОТНИХ УМОВ ДОГОВОРІВ НА КОРИСТУВАННЯ ПОСЛУГАМИ ІНТЕРНЕТ.....	44
--	----

<i>Оверченко Анастасія</i> ДЕРЖАВА ЯК ЮРИДИЧНА ОСОБА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА.....	46
---	----

<i>Пірог Артем Сергійович</i> ПРОБЛЕМАТИКА ЛАКОНІЧНОСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ОБСТАВИН НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ В ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	49
--	----

<i>Трушкевич Валерія Валеріївна</i> ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСКОДОННИХ ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У КІБЕРПРОСТОРІ.....	53
--	----

<i>Шаповал Леся Іванівна, Шаповал Володимир Володимирович</i> ПРО ВИМОГИ ДО УСИНОВЛЮВАЧІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.....	62
---	----

**Кримінальне право. Кримінальне процесуальне право.
Криміналістика. Кримінологія. Кримінально-виконавче право.
Медичне право. Судові та правоохоронні органи. Адвокатура**

Білецька Ганна Андріївна ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУ
ВАКЦИНАЦІЇ В УКРАЇНІ.....65

Ковтун Світлана Олегівна ЗМІНИ В АДВОКАТСЬКОМУ
САМОВРЯДУВАННІ УКРАЇНИ ПІСЛЯ 1992 РОКУ.....68

**Господарське право. Господарське процесуальне право.
Екологічне право. Земельне право. Аграрне право.
Фінансове право. Банківське право**

Лишенюк Валентина Костянтинівна ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВО-КОНСАЛТИНГОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....72

Старка Володимир Васильович, Баран Богдан Миколайович
ГОСПОДАРСЬКО ПРАВОВА РОЛЬ ПАРАФІЯЛЬНОГО
СВЯЩЕНИКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ ЖИТТІ СЕЛЯНИНА
СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ 1923-1939 РР.....76

Історія держави і права. Історія політичних і правових вчень

*Лісогорова Катерина Миколаївна, Бершадська Діана Романівна,
Нежиборець Анастасія Олександрівна* ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНА
ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕТЬМАНА КИРИЛА РОЗУМОВСЬКОГО.....79

Шкурська Яна Олегівна МЕТОДИ ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНИХ
І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ.....82

Історія становлення української державності

<i>Боднарчук Олег Григорович</i> ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ РАДЯНІЗАЦІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ.....	85
<i>Кузнець Тетяна Володимирівна</i> «КИЄВЛЯНИН» ПРО ПОВСЯКДЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА ПОЧАТКУ ХХ ст.....	88
<i>Романець Людмила Миколаївна, Гінетова Тетяна Леонтіївна</i> ДОШКІЛЬНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ УКРАЇНИ.....	93
<i>Романюк Іван Миронович, Гінетова Тетяна Леонтіївна</i> ЗАКОНОДАВЧА БАЗА РОЗВИТКУ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В 1990-2010 рр.....	96
<i>Русенко Святослав Ярославович</i> МИТНА СПРАВА ПОЛЬЩІ НА КОРДОНІ З УКРАЇНОЮ: 100 РОКІВ ТОМУ ТА СЬОГОДНІ.....	98

Підписано до друку 29.09.2022
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов.-друк. арк. 4,5. Обл.-вид. Арк 4,95.
Тираж 50 прим.

ГО «Наукова спільнота»
46027, Україна, м. Тернопіль, вул. Загребельна, 23
Ідентифікаційний код 41522543
тел. +380979074970
E-mail: rusenkos@ukr.net

Віддруковано ФО-П Шпак В.Б.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК№7599 від 10.02.2022р.
Тел. 097 299 38 99
E-mail: tooums@ukr.net

